

Oral History Kosovo

INTERVISTË ME OLA SYLA

Prishtinë | Data: 23 nëntor 2015

Kohëzgjatja: 106 minuta

Të pranishme:

- Ola Sylja (E intervistuar)
- Jeta Rexha (Intervistuesja)
- Donjeta Berisha (Kamera)
- Kaltrina Krasniqi (Kamera)

Simbolet e komenteve në transkriptë të komunikimi jo-verbal:

() - komunikim emocional

{ } - e intervistuar shpjegon me gjeste

Simbole të tjera në transkriptë:

[ ] - shtesë e tekstit për të lehtësuar kuptimin

Fusnotat janë shtesa editoriale të japin informacion mbi vendbanime, emra apo shprehje.

Fëmijëria

[Pjesë e prerë nga video-intervista: intervistuesja e pyet të intervistuarën për fëmijërinë e saj.]

Ola Syla: Unë jom Ola Syla e lindur me 8 shtator 1955 në Istog. Maj n'mend edhe ditën e lindjes për arsye sepse gjatë tërë jetës nëna më thoshte, "Je zhurmagji dhe je shumë e gjallë sepse ke lindë bash në ditën e pazarit," sepse dita e enjte ka qenë ditë pazarit në Istog. Fëmininë e kom pas shumë të lumtur, domethonë një periudhë e fëminisë shumë të hershme. Kom lindë në një familje intelektuale, baba im ka qenë në atë kohë kryetar i gjyqit komunal të Istogut, kurse nana ime ka qenë prej Pejës por me prejardhje malazeze, ku ka punu' në spital atëherë menjëherë mas Luftës së Dytë Botërore. Ka punu' si motër medicinale dhe njihkohësisht osht' shkollu'. Aty o' njoftu me babën tim, domethonë edhe n'atë kohë ata jonë martu' me dashni edhe pastaj kur osht' martu' e ka lonë shkollimin edhe punën dhe ka ardhë me jetu' në Istog.

Unë kom qenë fëmiu i katërt domethonë, fëmiu i parë ka qenë vllau im, pastaj dy motrat dhe une kom qenë fëmiu i katërt. Nuk e di pse kom dallu' shumë prej familjes time. Ata kanë qenë njerëz shumë të qetë, shumë të urtë, kurse une diqysh nuk e di as vetë pse. Ndoshta pse kom qenë ma e vogla, ose natyrën e kom pas ashtu, vetëm të gjithë ashtu kur ishim bashkarisht, kur ishim n'familje, ata të gjithë i kishin sytë kah unë, sikur kom qenë n'moshë t'vogël, ashtu edhe e rritun, a ndoshta edhe në ditët e sotme.

Ajo çka kisha dashtë me veçu prej fëmijërisë time jonë disa momente që jonë edhe shumë t'lidhuna me jetën time tash. Më kujtohet atëhere kur dikun kom pas pesë a gjashtë vjet, atëhere ishte zakon për festën e 1 Majit u prejshin qingjat, edhe tash baba im e ka ble një qingj të cilin e ka ble një muj ose dy, ma heret për me majtë n'shpi demek për me u ajë njëherë e për me u pre masanej për 1 Maj. Edhe une diqysh aq u lidha me atë qingj, saqë flejsha e u zgjojsa me te. Edhe kom shku' ia kom lidhë dy fjongo në kokë {tregon me duar fjongon}, aty n'ata brinjte e vegjël, edhe shumë jom lidhë për te. Edhe normal ka ardhë dita kur osht' dashtë me e pre qingjin, edhe baba im i thotë nanës time, "Merre Olën edhe çoje dika, mos t'e sheh ajo t'u e pre qingjin, edhe atëherë mendojmë diçka çka me i thonë për me arsyetu ku ka shku e qysh". Edhe nana si nana, ka qenë një gru shumë punëtore, shumë e zoja, e vyshme por mjaft rigoroze. Edhe ajo, si duket, ajo kur m'ka marrë me m'çu me ble diçka, me m'mashtru, si duket thjeshtë ka mendu qysh ma rahatojnë mishin, a çka po bojnë atje... M'i ka ble disa gjana, edhe m'ka kthy në shtëpi.

Kur kom hy une në bahçe, kur e kom pa qingjin tem t'vjerrun me dy kamë tu e rrjepë, une n'atë moment nuk e di qysh nuk m'kanë lanë mentë prej kresë [kokës]. E sidomos, qysh ka qenë i varun me ata dy fjongo në kokë ashtu, edhe une vetëm nuk kom mujtë as me bërtitë as kurgjo, vetëm i kom mbyllë sytë edhe kom hy brenda. Ajo ka qenë diçka që une atëhere sigurisht kom qenë pesë vjeçare, ndoshta edhe ma e vogël. Nuk e di as qysh më kujtohet ajo gja, por më kujtohet për arsye se prej atij momenti une kurrë mo nuk kom hongër mish qingji. Nuk ha as sot! Por diqysh jonë ato gjana të cilat t'lojnë nifar mbrese se ndoshta zakonisht prindët mendojnë atëhere... tash po e di une me fmitë e mi. Zakonisht kur kom qenë e vogël kom dëgju disa fjalë, disa ndodhi që kanë kalu' ashtu ka unë edhe t'u thonë që, "Hajt se kjo nuk merr vesh kurgjo se osht' fmi". Por faktikisht bash qato gjana m'kanë lonë mbresë t'madhe n'jetë.

Pastaj m'kujtohet momenti kur e kom hongër portokallin e parë. Domethonë jonë kto ato gjanat të cilat a po e shihni gjithmonë lidhen me të tashmen. Edhe unë kom qenë prapë qashtu ka mosha pesë ose gjashtë, ndoshta sigurisht osht' ajo moshë kur ke mujtë ma shumë edhe me majtë n'mend. Edhe ka qenë një borë e madhe, atëhere binte shumë borë në Istog sepse m'kujtohet ajo rrethoja rreth e rreth shtëpisë qysh ka qenë, ajo u mbulu me borë edhe na si fmi kemi dalë edhe i kemi thonë nanës, "Uh e paska vjedhë dikush rrethojën". Domethonë ka qenë bora diku një metër, një metër e gjysë.

Edhe mu m'bjen fruthi, edhe aq shumë kom qenë e sëmure me temperaturë edhe natën nuk m'ka zanë gjumi, kur dikun sigursisht ka qenë ka mesi i natës kur ka ardhë baba ka hy në dhomë. Ai ka qenë një njeri shumë i bukur, shumë i... ndoshta të gjithë vajzave u duket baba i vetë që osht' një idoll, mashkulli ma i bukur, por me t'vërtetë ai ashtu ka pas një pamje. Ndoshta edhe ai rrezatimi i tij, ajo e brendshmeja e tij që ka qenë, ka mbetë n'kujtesën time si një njeri i paarritshëm. Edhe ai ka hy në dhomë edhe e mbante në dorë diçka... tash, unë po e shpjegoj për atëhere, ka mbajtë diçka në dorë unë kom mendu që osht' një top i portokallët, se kurrë s'kisha pa portokall. Edhe ai osht' afru' edhe unë e kom marrë n'dorë edhe i kisha dorëzat për shkak se fruthi {prek duart} ashu ka shumë puçrra... të dalin ato puçrrat. Edhe për mos me u frigu une si fmi, nana m'i ka qitë dorëzat edhe une me dorëza e kom kapë atë portokallin edhe nuk disha çka osht'. Kurrë nuk kisha pa! Ai ma qëroi edhe une e morra me hangër (buzëqeshë). Ajo freski ndoshta, për herë t'parë ajo shije diqysh m'ka lonë aq shumë... nifar flladi, diqysh m'u dukë që me t'vërtetë u shnoha edhe më zuni gjumi.

Kshtu ishin kto përjetime shumë të mira të këndshme të fëmijërisë time të hershme, deri në momentin kur më osht' smu' baba. Ka qenë dikur... ai osht' smu' në mujin nëntor, une atëhere i kom pas nëntë vjet, kom qenë në klasën e tretë fillore. Pasi baba im ka qenë një njeri shumë i njoftun me autoritet aty në Istog. Ai ka qenë komunist në atë kohë, domethonë mas Luftës së Dytë... ka qenë luftar edhe mas Luftës së Dytë Botërore ka punu', athëherë ka qenë sistemi i tillë. Por, detyrën të cilën e ka pas si komunist, si gjykatës, ai ka ndihmu' shumë për t'drejtat e barabarta me i pas serbët edhe shqiptarët. Ai, në t'shumbtën e rasteve ndoshta edhe e ka rreziku' punën e vet edhe jetën e vet për me iu ndihmu', por fatbardhësisht rrethi ku kemi jetu' na, domethonë vendasit tonë istogasit, të gjithë tjerët që iu ka ndihmu', nuk e kanë harru' kurrë këtë. Dhe sot, rruga e mban emnin e babës tim Rexhë Murati në Istog, domethonë rruga ku faktikisht ne jetojmë aty.

Domethonë, muj me thonë që osht' njeri i vetëm, t'asaj periudhës, i cili sot, mas kësaj luftës që e kemi përjetu që e mban emnin e një luftëtari të Luftës së Dytë Botërore. Por, ajo ka qenë arsyeja sepse ai e ka përdorë pozitën e vet, aftësitë e veta për me iu ndihmu shqiptarëve, sepse përpara kur osht' kry Lufta e Dytë Botërore atëherë zakonisht kanë pas përparësi serbët. Edhe në Istog hapet një fabrikë e cila ka qenë për përpunimin e drurit, ka qenë "Sharra", edhe baba jem kur vjen rasisht me vizitu' atë punëtorinë, kur e sheh aty, krejt kanë qenë t'punësuar vetëm serbët. Edhe baba jem, aty për aty e merr një fletë t'bardhë edhe e shkron serbisht, "Sharra e serbëve" dhe e ven [vendosë] që duhet me pas atë emën.

Kjo, edhe sot e kësaj ditë pëmendet edhe shumë, shumë vepra të tina të cilat i ka bo ai n'atë kohë. Por atëhere... domethonë ai ka vdekë dikun unë i kom pas nontë vjet, ka vdekë në vitin 1964. Në atë periudhë atëhere e kemi qujtë "Periudha e Rankoviçit", domethonë ka qenë një periudhë shumë e randë. Nuk mbahet n'mend që ka qenë periudhë ma e randë për shqiptarët se ajo atëherë. Edhe ai plus ka qenë, ka qenë i papërshtatshëm domethonë për atë sistem që ka jetu' dhe flitet, nuk mundem tash me vërtetu' edhe nuk e kemi vërtetu' na si familje por osht' folë që n'atë kohë ka ndiku' në njëfar m'nyre edhe... domethonë osht' aranzhu vdekja e babës tem në m'nyrë t'hapave [barnave], po kto nuk mundem me thonë që osht' e vërtetë për arsye se nuk kemi mujtë me vërtetu' diçka të tillë.

Edhe une atëhere i kom pas nontë vjet edhe pasi baba ishte aq i njoftun edhe shumë i zoti në atë vend atëhere patëm shumë mysafirë – hymje-dalje. Edhe une e motra ime para meje ka qenë me aftësi të kufizime edhe unë isha nontë vjeçare, ma e vogla fmi, atëhere nana sigurisht ka pas shumë mysafirë edhe t'u kujdesë për babën nuk ka pasë mundësi me u kujdesë për neve edhe neve dyjave na çon me fletë te mikja e vetë. Domethonë, u kujdesë ajo [mikja] pak a shumë të ia lehtëson nanës punën.

Une, nuk m'kujtohet tash sa kom ndejtë atje, vetëm e di ditën n'mëngjes ka qenë kështu ditë e dhjetorit. Ka qenë ditë me diell kur ka ardhë ajo, dhe tha, "Ka ardhë koha me shku' te shtëpia". Ajo shumë ka qenë një gru' e mirë edhe shumë u kujdesë për neve, por megjithatë mu m'kish marrë malli për shtëpinë time edhe menxi prita për me shku'. Kur kom hy' n'oborr, shtëpia jonë ka qenë e rrethume krejtësisht me kunora lulesh. Në oborr hyjshin e dilshin njerëzit. Atëhere ka qenë zakon në vdekje me u veshë njerëzit krejt me t'zeza, sidomos gratë kanë qenë të veshura krejtësisht me t'zeza, plus edhe me shami t'zezë. Nuk osht' kon interesant a u kon muslimane, a katolike, a ortodokse, po ajo ka qenë një zakon për të gjithë. Edhe une kur e kom pa ashtu, atëherë kom fillu' me dyshu' mos diçka ka ndodhë. Pastaj mu edhe motrën na kanë futë me një dhomë poshtë edhe na kemi pritë. Shkallët kanë shku direkt... shkallët e shpisë kanë shku drejt kah ato dhomat naltë që kemi pas shpinë dy kat, dhe ka dhomat e fjetjes. Edhe kur zbritshin njerëzit poshtë une lutesha, "Hej more Zot, ishalla nuk zbret nana ime me t'zeza". Edhe në një moment e kom pa tu zbritë shkallëve. Do kpuca elegante t'zeza i ka pasë, çorapat e zeza atëherë u bajshin ato t'najllonit. Pastaj, ajo gjatësia e fundit mbi gju që ka qenë standarde për të gjithë. Edhe kadalë-dalë {tregon me dorë zbritjen} ajo tu zbritë dhe kur e kom pa me shami t'zezë nuk e kom njoftë për arsye se të gjitha flokët e bukura ashtu natyrale i ka pasë në shami t'zezë, nuk e kom njoftë. Por kur osht' afriu te une dhe ma ka bo, "Ola, djali im!", e me një buzëqeshje ashtu t'hapur... atëhere e kom kuptu'. Edhe në atë moment nuk kom qajtë, as nuk kom bërtitë, vetëm... Ajo ka qenë një gru' shumë e urtë, ka folë shumë pak, por prej fjalëve t'saj t'shkurta që i ka

thonë, na gjithmonë e kemi kuptu' urtësinë e saj. Domethonë kur m'ka thonë në atë kuptim, "Ola, djali im" sikur ka dashtë me thonë qëndro si një djalosh si një burrë tash që thojnë, jo si një vajzë.

Edhe lirisht mundem me ju thanë se nuk e di çfarë karakteri kom pas, por e di që në atë moment, mu jeta m'u ka ndryshu' krejtësisht. Domethonë si qysh kom qenë k'shtu e kthyme {rrotullon shuplakën} osht' rrotullu' krejtësisht. Aty si fmi nontë vjeçare kom kuptu' se jeta osht' që t'bjen surpriza shumë, dhe po m'duket që n'atë moment unë jom pjekë përniher'. Përnihere jom rritë edhe nuk e kujtoj fëmininë time, absolut. Ajo ma s'shumti që m'kujtohet ishte që thash edhe ma herët kur uleshim që vijshin me na vizitu' njerëzit se ishte vdekje e randë. Baba ishte atëherë 40 vjeçar e i la katër fëmijë. Nana ishte e vetme, baba nuk kishte as vëlla, as axhë as kërkend, atëhere nana i mbette gjithë barra e familjes.

Dhe, m'kujtohet kur vijshin e pytshin nanën, "Si je dhe a po mërzitësh?", ajo thojke "Po, valla po mërzitna boll". Edhe une kur e shihsha ato t'u qajtë thojsha, "Qy qy, kjo po qanë se i ka vdekë burri, a mu m'ka vdekë baba!" Gjithmonë, ka qenë ajo... qysh me thanë, gjithmonë m'ka pengu' ajo ndaj f'mije që jonë sjellë sikur ata nuk dijnë kurgjo, sikur ata jonë t'vegjël nuk mujnë me përjetu' kurgjo. Kurse, të gjitha kto ngjarje që unë i kom kujtu' sigurisht që janë t'lidhuna shumë me t'tashmen, t'ardhmen time... ose kanë ndiku' për t'mirë, ose kanë ndiku' për t'keq (buzëqeshë). Dhe kështu fëminija ime kaloi me qaq!

Rinia

[Pjesë e prerë nga video-intervista: intervistuesja e pyet të intervistuarën për rininë e saj.]

Ola Sylja: Kushtet materiale i kemi pas shumë mirë, domethonë çdo dëshirë më osht' plotësu' si fmi, por ajo mungesa e babës nuk m'u ka hekë kurrë. Ndoshta kom provu n'jetë çdo dashuri t'mundmshme që ka mujtë me qenë, por ka mbetë te unë vend shumë i zbrazët n'jetën time. Humbja e prindit në moshën e hershme me t'vërtetë osht' diçka shumë e randë për fminë, dhe mendoj që osht' diçka që nuk munet me iu plotësu, veç ndoshta në t'ardhmen kur t'rritet edhe mundet vetë ajo atë mungesë me e plotësu n'atë mënyrë se qysh din ajo, ose qysh mendon që vjen ma mirë.

Shkollën fillore e kom mbaru' në Istog, po ashtu edhe gjimnazin. Gjimnazi ka qenë një periudhë ma e dashur dhe ma e mirë e jetës time për arsye se kom qenë në rrethin familjar, plus kom pas edhe shoqni. Gjithmonë në shoqni kom qenë e dashur, ashtu sepse gjithmonë jom kon e rrethume me plot shoqni. Ndoshta n'jetë pse m'kanë ndodhë disa gjana të cilat... jo të hidhura... kanë qenë ndoshta të hidhura, por interesant nuk e di pse jom mundu gjithmonë, çkado që ndodhë n'jetë me e kthy në pozitivitet. Nëse kom humbë shumë, kom shiku' me dhonë dikun ku muj me plotësu, domethonë plotësimi te dikush me qenë plotësimi te mungesa ime. Domethonë ajo periudhë ka qenë ma e mira.

Istogu ka qenë një vend piktoresk shumë i bukur dhe deri n'vitet e '70-ta ka qenë shumë i... [gabon në shqiptim] frekuentum, se s'mujta (qeshë). Domethonë... {i referohet kameramanës} heke kto! Istogu ka qenë një vend piktoresk shumë i bukur për arsye se aty osht' burimi i Istogut dhe prej burimit të Istogut jonë degëzu disa... lumenjë nuk munesh me iu thonë, po munesh me iu thonë do jaze, domethonë nuk ka pas rrugicë. Vëtëm në Istog dikun domethonë mi shpinë time kanë qenë... si lum –

jaz për arsye se gjyshi im ka pas mulli edhe tash ka mbetë ai jazi. Domethonë jom rritë faktikisht në shushullimën dhe bubullimën e ujit. Shpija jeme ka qenë stomp i atij jazit. Edhe për shkak t'asaj mundësie në Istog ka pas shumë mullinjë.

Dhe, m'kujtohet përpara, ditëve t'pazarit, shumë vijshin njerëzit me blu' mill' prej krejt asaj pjesës {tregon me dorë} të komunës të Istogut që ka përfshi. Dhe fatkeqësisht ka qenë ajo deri në vitet e '70-ta për arsye se ato urat... fillun me u shterrë ata lumenjë, pastaj fillun me u ndërtu' këta mullinjët elektrikë dhe gjynah që nuk osht' asnjë bile për muze, se kanë qenë shumë t'bukur. M'kujtohet si fmi kur kom shku', atëhere shkojshim prej shkollës me vizitu edhe ishte shumë interesant se aty u nijke vetëm uji, ai guri i mullinit {shpjegon me gjeste rrotullimin e gurit} edhe ajo pjesa që e lshojke grunin ose kollomoqin e që bojke rrak-rrak-rrak. Ajo ka qenë diçka një kënaqësi shumë e madhe edhe gjithmonë përrallat ma t'vështira dhe ma t'errshme që jonë tregu, gjithmonë jonë tregu për mullinjë, kështu që na nganjëhere edhe si fmi prej kureshtjes shkojshim me i vizitu ato vendet se qysh jonë apo si duken.

Zakonisht përpara në atë kohë, po flas për vitet e '70-ta, unë isha në shkollën e mesme, interesant nëpër të gjitha komunat si nëpër qytete si nëpër qytete ma t'vogla ma t'mdhaja kanë qenë diqysh, faktikisht i ka pas t'njejta ato zhvillimin, domethonë kulturor e ato... noshta nëpër qytete kanë qenë pak ma mirë, por faktikisht edhe në vende t'vogla domethonë i kanë pasë ato t'njejtat mundësi për me u argëtu'. Për shembull te na n'Istog ka qenë korzoja aty, e qytetit ku jemi sjellë një pjesë, kurse korzoja tjetër ka qenë ku ke shku' tre-katër kilometra ke dalë jashtë Istogut edhe asaj rrugës që shkojshim na i thojshim atëhere "rruga kah Peja". Në dy anët ka qenë misër, edhe ashtu kur ke kalu' ti nëpër rrugë ka qenë me t'vërtetë njëfar frike. Dhe na kur dojshim me dhezë cigaren msheftas prindërve, ose mos me na pa dikush i nxerrshim cigaret edhe i hijshim asaj rrugës atje edhe u takojshim edhe shëtishim.

Pastaj, fillunë në Istog me u organizu' ballo të cilat u organizojshin të shtuneve dhe dilleve rrallë, vetëm kur ishte ndonjë festë, por zakonisht t'shtuneve. Edhe unë atëhere si maturante mendova që nuk kom problem me shku' pasi tash e kisha kry shkollën e mesme. Edhe vëllau im ma i madhi i cili e murrë obligimin, ja dha apo s'ja dha nona nuk e di as sot... nuk e di a i ka pasë kompetencat me u kujdesë për neve tri motrat, vetëm në çdo hap na ka përcjellë edhe ka qenë shumë, shumë i randë. Edhe atëhere une mbledha me shoqet e mija dhe u nisëm me u taku' për ballo edhe ato erdhën me m'pritë mu para derës edhe une po filloj me u rregullu' krejt. Taman tu i krehë ato flokë edhe tu e shiku veten n'pasqyre kur ai po vjen te dera në banjo edhe po ma bon, "Ruju se po shkon!" Aty s'ka pasë mo çka me diskutu, ai ka qenë gjashtë vjet ma i vjetër se unë, po edhe t'kish qenë edhe një vjet edhe dy vjet, ashtu ka qenë edukata sepse o' vllau ma i madh edhe duhesh me ndëgju. Edhe unë vetë jom dalë edhe ju kom thonë shoqeve {rrudhë krahët} kom rrudhë me krahë, "Nuk po m'len vllau". Kom mujtë me i rrejtë me thonë, "Jo, s'po muj," ose, "Po m'dhem koma," ose diçka po une thjeshtë çdo herë kom qenë e singertë me njerëzt me t'cilët jom shoqnu'.

Ato kanë shku' edhe une jom ra, kom fillu' me qajtë, qaj qaj edhe aq më ngritet temperatura prej stresit, saqë une dy ditë nuk kom ditë ku jom. Edhe tash po e llogaris ndoshta ajo ka qenë e shtune, une e ka e hanja tek atëhere jom kfillë (qeshë). Edhe kom pa që kur m'ka dalë gjumi, i kom çelë sytë, ai

vllau ka qenë përmi mu edhe po thotë, “Qu de mo, besën po ta jepi që javën tjetër ki me shku”. Edhe une menjëherë u shnosha (buzëqeshë), m’u bo shumë mirë, se thashë, “Bravo, po shnosha”. Edhe tanë javën kom nejtë e lumtun që do t’shkoj n’atë ballo. Por, n’ballo atëhere zakonisht rrallë shkojshin vajzat, shqiptare. Zakonisht shkojshin djemtë shqiptarë, serbët, nga kombësitë tjera, ndërsa vajzat shqiptare aty-ktu. Ndoshta vllau im ka pas pak inat se ka thonë, “Pse bash motra ime shqiptare me u çu me shku”. Edhe kur erdh e shtunja tjetër une po bohem gati, tash ai m’premtoi që don me m’lshu edhe une isha e lumtun, edhe ju thash shoqeve tjera, “S’keni nevojë me ardhë me m’marrë sepse takohemi atje”. Fatbardhësisht, që ju kom thonë mos hajdeni me m’marrë, se vij une atje, se unë nuk shkova hiç sepse ai erdh e tha, “Pash Zotin a bash po menon që kom me t’lshu?” Edhe mu m’plasi barku, thash me t’vërtetë nuk ia vlen edhe me...

Kshtu që, nuk e kom përjetu’ qysh osht’ me qenë në ballon e shkollës t’mesme po e thom atëhere në Istog. Por, edhe kur kom shku’ kur e kom pas mramjën e maturës, kur kom diplomu’ në shkollë t’mesme, edhe vllau ka qenë aty. Domethonë ka qenë një pjesë me kon po vallëzoj, me kon po rri, domethonë ka qenë një vlla shumë i mirë... (qeshë), por shumë rigoroz. Ndoshta edhe tash po e arsyetoj sepse na kemi qenë shumë familje e vogël, i ka pasë tri motra edhe ka qenë i vetëm edhe ndoshta u friku’, ka thonë, “Mos po e marrin rrugën e keqe” a ku me ditë çka. Muj me thonë që ka qenë një person që u kujdesë shumë për neve e në çdo hap ka përcjellë. E këtu mbaroi koha, periudha e rinisë time të hershme, edhe erdh koha me shku në studime.

Une kom pas qef me studiu’ mjeksinë edhe kom pas qef me studiu’ muzikën, edhe n’moment une kom vendosë edhe kom mendu që nana nuk osht’ përzi. Ka qenë një gru e cila tanë kohën ka folë me neve, na ka tregu gjana të cilat bohen, të cilat nuk bohen. Ajo çka m’kujtohet prej nanës time osht’ sepse ajo kurrë nuk ka thonë, “Ti nuk guxon me bo kto”. Po gjithmonë si fmi, si e rritun gjithmonë ka thonë, “Ti nuk ki t’drejtë me bo kto”. Thjeshtë m’ka shti me dyshu’ për qat t’drejtën e njeriut... thojsha qysh po thotë kjo, “S’ki t’drejtë!” Une thojsha qysh krejt njerëzit e tjerë thojnë, “S’guxon me bo. S’ki qare pa e bo”, ajo gjithmonë na ka thonë, “Ti s’ki t’drejtë me e bo”. Domethonë osht’ bazu n’diçka. Edhe ajo tërë jetën m’ka përcjellë, domethonë osht’ shumë vështirë n’jetë kur mundohesh gabimet tuja me i korrigju te fmitë ose n’shoqni, ose me njerëzit me cilët punon.

Por me t’vërtetë nëse don n’jetë munesh me i korrigju t’metat tuja apo gabimet të cilat jonë bo ndaj teje, e ti mos me i bo ndaj dikujt. Po mendoj qikjo osht’ arritja ma e madhe e njeriut që mundet me qenë.

Edhe bisedova me nanën, nana tha, “Çka ki vendosë Ola me studiu?” Thash, “Valla mamë, po du me studiu mjeksinë ose muzikën”. “Jo, bre çfarë muzike, merre mjeksinë ma mirë!” Edhe gjithmonë m’ka interesu’ ajo lami. Edhe vllau si vllau atëhere dojke me m’qu me kerr deri n’Prishtinë me m’regjistru’ edhe ai rrugës mu po ma bon tha, “Ola, çka ke vendosë me regjistru’?”, thash “Mjeksinë”. Tha, “Ahh jo!”, “Qysh jo?” Tha, “Jo, nuk munesh. E kryen ti shkollën e mjeksisë, alamet shkolle, alamet pune, alamet... nuk di çka... nuk e din sa vështirë osht’. Edhe merre me mend duhesh me kujdestaru’ natën, ku me ditë me kon t’bjen me kujdestaru’.” E disha prej mramjes t’maturës që nuk i’a vlen me u shty me

to edhe atëhere u dorëzova menihere. “Mirë,” thash, “vlla çka po thu ti?” Tha “Merre juridikun”. Thashë, “Po ti e ki kry juridikun, pse me kry une, nuk m’pëlqen ajo!” “Po merre!”

Edhe kur shkova une atëhere në juridik, fatbardhësisht ishte hapë dega e... domethonë n’kuadër të fakultetit juridik ishte... n’viti e dytë mujshe m’u përcaktu ose për gazetari ose për diplomaci. Edhe une thashë hajt se dy vite i kryj, deri dy vjet... i bindi diqysh edhe nuk e kryj juridikun por kaloj n’gazetari ose në diplomaci. Dhe kështu u regjistrova n’fakultet, aty me ju tregu t’drejtën ka qenë një kohë, për rini muj me thonë, shumë e mirë për arsye se menjëherë kur e ke kry fakultetin, t’ka pritë puna. Nëse ke pasë punën e mirë për një kohë shumë t’shkurtë ke ardhë deri te banesa, jo për shembull sot kur e kry shkollën dhe nuk ki kurrëfar prespektive.

Kur kam ardhë n’Prishtinë kom pasë fat me gjetë vend sepse atëherë normal ka qenë konkurrenca shumë e madhe për me hi n’konvikt, por unë megjithatë edhe pse i kisha kushtet e mira, kisha dëshirë me nejtë n’konvikt përse më pëlqente ashtu me qenë me shoqni. Dhe gjejmë një mundësi edhe atëhere nuk e di a rasisht apo qysh... vetëm në dhomë kemi qenë të gjitha vajza t’Istogut. Pra, pak a shumë i kom njoftë ato. Disa kanë qenë ma t’vjetra se une edhe kështu që pak a shumë jemi njoftë edhe kemi nejtë n’konvikt aty. Ligjëratat shkojshim, domethanë ishte ajo koha kur atëhere në Prishtinë i vetmi argëtim që ka qenë, o’ kon një disko në Bozhur, pastaj ka qenë korzoja. Korzoja ka qenë si qitash Facebook-u, secila shoqni e ka pas atë drunin e vetë ku u nalë, edhe kur tu ka deshtë ty dikush me gjetë e ki ditë te cili dru nalet edhe aty ke mujtë me e gjetë në ora tetë të mbramjes. Edhe aty, si n’Facebook krejt e kemi ditë, kush me kon po kalon, kush osht’ nda, kush ka qenë n’deti sepse ia kemi pa atë ngjyrën që o’ rrezitë, thjeshtë. Kur jemi kon n’deti kemi thonë, “Po dalim pak n’korzo me shitë ngjyrë” (buzëqeshë). Edhe domethonë aty krejt i ki kuptu ato ndodhitë që kanë ndodhë atëhere.

Edhe une si vajzë e re muj me iu tregu që nuk kam qenë bash e keqe (buzëqeshë). Por të gjitha shoqet e mija kishin... atëherë i thojshim frajera - të dashur, une le që nuk kisha, por kërkush edhe nuk m’u afroje. Por, kam qenë një vajzë shumë e sigurtë, kam qenë një vajzë që gjithmonë e kom ditë çka du n’jetë. Edhe si duket, ai karakteri nuk iu ka pëlqy mashkujve si duket jonë frigu kanë pas qef me i pas femnat që jonë ma t’buta, ma t’urta ma ashtu ma... a din... unë jom kom thonë atëhere ma “qura” (qeshë).

Edhe zakonisht kur shkojshim rrugës me kalu’ ato, gjithmonë kur isha me ndonji shoqe time, zakonisht atyne iu gjujshin fjalë, e mu jo edhe une thjeshtë, fillova me u kompleksu. Çka u bo kshtu me mu? Ato krejt cimeret e mija, krejt kishin të dashur, une nuk kisha. Edhe një ditë ishte brucoshiada edhe unë vendosa me shku’ në brucoshiadë. Edhe i lshova ligjeratat ma heret, nuk i majta do orë t’msimit për me nxonë ujin e ngrohtë qysh ishte atëhere në konvikt, për me mujtë me u pastru’ për me u bo gati. Dhe, tu ardhë rrugës... une kom banu’ në konviktin numër dy... tu ardhë rrugës pe shoh një djalë, i veshur shumë bukur. Jo i mirë me u pa, por shumë elegant me një shije shumë t’veçantë sepse interesant atëhere i kemi dallu’, ata që u veshin shumë bukur, ata që kishin mundësi me u veshë shumë mirë ju thojshim që jonë serbë, kurse kta që ishin ma pak t’veshun mirë ose ma klasikë thojshim që jonë shqiptarë, i dallojshim si në korzo si çdo kund. Edhe ai ishte i veshun atëhere bash si serb (qeshë), edhe e kish parku’ kerrin, atëhere fiçën, ka qenë një kerr... po m’doket ka qenë i Zastava atëherë a...

qysh i kanë thonë përpara {i drejtohet intervistuesve}, nuk e di qysh i thojnë. Qysh i thojnë kësaj të Italisë tash?

Kaltrina Krasniqi: Cilës, Minimarista a?

Ola Sylja: Qysh i thojnë more?

Donjeta Berisha: Ka edhe qitash fiça.

Ola Sylja: Agimi tash e ka, gjithmonë ka qasi kerre. Nejse... Ai e ka pas një... atëherë u qujtë një makinë shumë e vogël ka qenë, fiçë e kanë qujtë. Ka qenë shumë, shumë e vogël. Tash nuk e di që ka kerre aq t'vogla, dhe e ka parku' para konviktitit numër dy edhe iu kish shpërthy goma, edhe ai e ndërronte gomën. Edhe une qysh isha diçka nervoz edhe ashtu e padisponume, me shoqen time po i afrona atij, e po i thom shoqes, "Kqyre ku e ka parku' ky kerrin ktu para konviktit t'femrave, kishe bash qitu iu paska shpërthy goma?" Ajo po thotë, "Ola le mos e nguc se allahile po t'jet' n'qafë." Thashë, "Jo, bre se serb te koka". Tha, "S'osht". Edhe une po i drejtohna atij serbisht, p'i thomë, thashë, "Pse djalë i mirë, pse pe ndrron gomën fiçë, si t'kërset goma e gjunë kerrin, e gjunë krejt edhe n'vetëshërbim munesh me e gjetë një kerr të tillë". Edhe ai po m'drejtohet, "Po urdhno, provoje". Thashë, "Ahh jo, se n'fiçë bëhen fmitë me gungë". Edhe une po vazhdoj me shku' kur edhe ai tashti... rasisht m'thirrë mu dikush edhe folë n'shqip, "Ola..." diçka edhe nuk m'kujtohet çka, kur edhe ai e kupton se unë jom shqiptare. Edhe ai thotë, "A shqiptare je a?" Une, "A shqiptar je?" Edhe aty fillumë me bisedu'. Atij i lshohet goja qaq shumë sa fillum na me u shty me fjalë, deri në një moment menxi pritsha me e largu prej vetes. Edhe ai ma vonë tha, "A po m'tregon vetëm numrin e dhomës cilin e ki?" sepse na atëherë nuk kishim as mobila as internet as kurgjo (buzëqeshë), domethonë ajo ishte mundësia e vetme që kishte mundësi me m'kontaktu'. Edhe une për me hekë qafe po i thom, "Cili osht' numri yt?", edhe ai pe shpërthekon kmishën edhe e nxerr zinxhirin e arit, edhe aty n'zinxhirin e arit e kish numrin 13, a numri i dhomës time ishte 13, edhe une veç jom metë. Edhe i kom thonë, "Numri jem osht' 13", "Mos bo hajgare". thashë, "Po!" Edhe ai erdh m'gjeti, kshtu që mas katër viteve ne u martum, edhe sot e atë dite ne i kujtojmë kto momente.

Edhe... ashtu mas një kohe, domethonë mas katër viteve, domethonë n'viti '78 ne jemi martu'. Edhe atëhere dasmat zakonisht jonë bo nëpër shtëpia ose n'oborr. Kanë qenë raste t'rralla kur jonë bo dasma nëpër lokale. Por, familja tij, ky ka qenë gzimi ma i madh. Djali ma i madh, nusja iu ka pëlqy, kanë qenë t'lumtur. Edhe kanë pasë dëshirë me e bo dasmën në një lokal, edhe e kanë bo n'disko, domethonë aty ku shkonim na si t'ri. Sigurisht ka qenë zgjedhje e imja dhe e Agimit-burrit tim. Edhe kur kemi fillu' m'u bo gati, atëherë ka qenë zakon nuses... pa marrë parasysh sa jonë modernë apo tradicionalë, gjithmonë kanë qenë zakonet e njeita. Nuses iu kanë çu petka, aty kanë qenë velloja edhe katet se sa domethonë... domethonë sa i ke çu nuses, ajo ka qenë sa ke qenë i pasun. Domethonë ka qenë prej shtatë katë e deri në dikun n'dymbëdhjetë a trembëdhjetë ku me ditë sa. Edhe na me Agimin kemi dashtë bashkarisht me i gjetë vllot e krejt, edhe une me Agimin kom qenë, kshtu me gjatësi kemi qenë si t'barabartë. Edhe une atëhere gjithë e kom pasë atë kreativitetin tem që u dashtë me bo diçka që... jo kreativitet me bo diçka që osht' e pamundun ose që osht' diçka që duhet me u bo, po me ato mundësi që i kom, gjithmonë kom kqyrë me bo diçka ma t'mirë.

Edhe une atëhere kom vendosë nëse tash une, une tashti ajo velloja atëhere, plus frizura, plus takat e nalta edhe tash paramendo me hi e me bo dasmën n’shpi, nuk kishim dallu’, por nëse shkon n’restorant diku me bo, atëherë kur hijmë na, qysh du me hi une si nuse, një kry ma e madhe se burri jem. Edhe çka me bo...? Unë msheftë shkoj i blej njëfar sandale t’bardha. Edhe atëherë i kemi qujtë rimlanka, sepse kanë qenë shumë t’rrafshta, krejt për toke edhe vetëm me rrypa. Une i gjej t’bardha edhe i mshefi n’çantë. Domethonë ato kanë qenë n’fund t’qejzit tim. Edhe tash... ditën e grave te une kanagjegjin e ato, une non-stop... kërkush nuk i ka pa, vetëm unë.

Kur kom shku’ me u rregullu, e kom pas gjetë një, ashtu e kemi qujtë na atëhere, njëfar si tokicë i kemi thonë, domethonë ka qenë vetëm ktu e kapun për koke {kap flokët për të ilustruar}, me një rretë përpara, e cila nuk ma ka rritë gjatësinë. Flokët ashtu poshtë... të mbshtjelluna edhe kpucat e nalta, domethonë kjo ka qenë sa për... qysh kemi thonë përpara, “Sa për syretavë” si te nana ime si te vjehrra ime. Por n’mbramje kur kemi dashtë me shku’ n’banket une e kom ngrehë atë kokicën ma poshtë {tregon me duar}, i kom ulë flokët, i kom hekë kpucat, fustani ka qenë shumë i gjatë dhe nuk janë vretjtë ato edhe i kom mathë ato rimlankat e mija. Atëhere i kom tregu’ Agimit, thashë, “Agim qe këto”, ai i ka rrudhë krahët, sigurisht i ka ardhë mirë, po mendoj gjithmonë kom qenë për to... befasi i kom bo çdo herë, ai mu kurrë asnihere (buzëqeshë).

Edhe tashti kur kemi hy na n’sallë, une po boj be që zakonisht krejt kanë pritë prej gzimit kanë thonë, “Ha!”. Duke e njoftë mentalitetin tonë që mezi s’kanë pritë me folë tash gratë edhe ato që, “Ahh tashti kur t’hyn Ola, një kry ma e madhe se Agimi”. Edhe na atëhere, muj me thonë atëhere ndoshta kemi mujtë me i njëhë n’gishta, dasma janë ka qenë n’Prishtinë dikun e treta – katërta. Domethonë nuk kemi pas shumë mundësi me kopju prej dikujt qysh e tek, por thjesht e kemi bo atë tonën. Edhe t’dytë kemi qenë tipa t’njejtë që gjithmonë e kemi kqyrë rahatënë edhe qefin tonë, s’na ka interesu’ fort anash çka thojnë tjerët ose çka kishin mujtë me thonë. Edhe na jemi kapë për dore edhe kur kemi hi, krejt ata, m’kujtohet ka knu’ Ismet Bogujevci edhe atë kangën, “E hajde nuse, e hajde!”. Domethonë na ka kushtu neve, që ne po hijmë. Ata salla krejt t’u rrehë shuplaka {duartrokët}, kur kena hy menihere janë ulë, janë qetësu (qeshë). Kanë thonë çka u bo tash?

Agimi i ka pas kpucat, atëhere u bajshin italiane të lëkurës me pak take {tregon madhësinë me dorë}, jo ashtu kaubojka po ma klasike. Domethonë ka qenë moda ashtu. Edhe une ashtu rrafsh {i zgjatë duart paralelisht} edhe domethonë i kemi mundësitë tona që i kemi, kshtu që kemi dalë shumë mirë. Dhe... dasma si dasma u kry’ por ajo çka një kohë t’gjatë e kom përjetu ma rondë, edhe m’ka ardhë pak ma vështirë ka qenë mentaliteti sepse unë jom rritë në një familje intelektuale ku adetet e zakonet tradicionale janë majtë ato të cilat janë dashtë, po jo ato imtësina me marrë dorë, me nejtë nusja n’komë e ato e ato... Por megjithatë me ju tregu t’drejtë, une kur jom martu’ kom qenë 23 vjeçare dhe diqysh si m’u dokshin interesant ato gjana me i provu’. Thjeshtë thojsha, “Pse mos me i provu?” A din, me veshë dimija, me veshë alla turka, me marrë dorë – shtos e bojsha atë punë, ushtrojsha. Edhe... edhe ato e bona mirë, domethonë kaloi edhe ajo periudhë.

Pastaj në ‘79-tën, lindi djali i parë Valoni. Ai osht’ ai momenti kur e kom ni’ atë lumturinë teme të cilën kurrë n’jetë deri atëhere nuk e kom ndi. Edhe kom qenë shumë e lumtun për arsye se ka qenë djalë

(qeshë) edhe rrej nëse thom se kom pas qef me qenë vajzë fëmija i parë, për arsye se duke shku' nga ajo se çka kom hekë une prej vllaut tem, gjithmonë kom thonë, "Ishalla more Zot, kurrë çika nuk boj, (qeshë) po boj veç djem". Edhe çudi qysh s'mi ka falë Zoti 15 çika, po dy djem, a din që mos me pasë... megjithëse tash m'mungojnë, por megjithate... {hap krahët} me randsi osht' me pasë... a din... me lindë, me përjetu' atë ndjenjën e nanës, kurse të tjera gjanat janë krejt ma ndrysh.

Dhe pastaj fillun edhe ndryshimet të mëdha në... domethonë osht' prej vitit '79,'80,'81, fillunë ato ndryshimet në shoqërinë tonë.

Nëna

N'vitin '79 m'lindë fmija im i parë Valoni, kurse në vitin '82, lindë djali im i dytë. Atëhere veç kishin fillu' trazirat n'Kosovë. Domethonë u rrënujë të gjithë ajo bashkëjetesë ta quj ashtu... të cilën e kemi pasë na atëhere. Deri n'ato momente, deri n'atë vit na kemi qenë gjithkund, domethanë bashkarisht kemi shku'. Domethonë nuk kanë qenë të ndame as kafet, as korzot, as shoqërimi jonë, ka qenë edhe martesë të cilat edhe atëhere t'rijtë jonë martu' me kombësi t'tjera, domethonë nuk ka qenë diçka shumë e randë, ose dramatike që ka mujtë me ndodhë. Domethonë nuk kemi qenë ashtu t'preokopum me ato probleme. Dhe në vitin '82 veç fillunë m'u nda, domethonë fillunë... shumica e burrave atëhere metën pa punë, zakonisht punojshin vetëm gratë. Domethonë burrat ishin ata të cilët u largunë prej punës, fillunë dalë ngadalë prej vitit '82 deri në vitet '90-ta ishte periudhë kur vijshin ditët çdo herë vshtirë e ma vshtirë.

Por, ajo çka ishte te une, të cilën e kom përjetu' une pak ndoshta ma randë se të tjerët, ishte për arsye se pasi isha fëmi i një martesës t'përzime për shkak se baba im ishte shqiptar, një patriot, një njeri i mirë, një njeri shumë i dashur i cili ka kontribu' shumë për çështje kombëtare. Ai martohet me një gru' e cila ka qenë malazeze dhe domethonë filloi atëhere thjeshtë me ndi na atë... jo problem, po thjeshtë e ndishe veten diçka ma ndrysh se të tjerët. Edhe pse unë, ose familja jeme na n'asnji moment nuk e kemi ndi ato sepse ajo ishte nana jonë. Edhe n'asnji moment na nuk e kemi hasë në ndonji problem ku ajo ka mujtë me thonë për shembull, "Une po du me ikë prej ktuhit, ose me bo diçka, larg asaj". Po megjithatë rrethi, rreth e rreth neve që ishim, diqysh na shiqojshin me nifar skepticizmi ashtu se çka do t'bohet me neve.

Nëna ka qenë një gru shumë e urtë, e zoja, e mençme dhe e dashur, e cila pas vdekjes së burrit t'vet, ajo iu ka përbetu' burrit t'vet që do t'ia shkollonte gjithë fmitë, edhe do t'kujdeset gjithmonë për familjen e tij sepse baba im ka qenë i vetëm. Po ashtu edhe nana ka qenë e vetme, ajo thjeshtë iu përkushtu babës sa ishte gjallë pastaj familjes së tij edhe neve. Dhe, m'kujtohet kur gjatë kësaj luftes kur na e kanë djegë shpinë e cila ka qenë shpija e parë n'Istog ndoshta që osht' djegë sepse ka qenë gjithmonë shënjestër, sepse ashtu edhe viteve t'82-ta edhe vllau im u denu' politikisht shkoi në burg edhe pse ndoshta nuk ka qenë kurrëfar' arsye pse ka shku' ai, por pasi ka qenë i përndjekun atëhere ai menxi s'ka pritë rezhimi i atëhershëm, u bo nifar trazie që me mujtë me i hekë kta njerëz të cilët iu kanë pengu' ose të cilët kanë qenë ma përparimtarë ose kanë punu' për çështje kombëtare.

Kaltrina Krasniqi: Pse e kanë ndjekë vllaun e juj politikisht?

Ola Syla: Po e kanë ndjekë për arsye se ai sigurisht ka vazhdu' ajo puna e babës tim, i cili ndoshta ka punu' edhe ata e kanë ndërpre. Domethonë ai vdiq shumë i ri edhe e kanë mendu që tashti ajo ka kalu' në vllaun tim me njëkë atë rrugën të cilën ai e ka vazhdu', domethonë me punu' për çështje kombëtare.

Vllau im ka punu' ka qenë këshilltar në Këshillin Ekzekutiv dhe atëhere për me i hekë ata të cilët kanë qenë në Këshillin Ekzekutiv atëhere sigurisht kanë shku' mas pari. Ata gjithmonë kanë vepru në nifar mnyre kinse me shku' prej atij ma t'voglit për me hekë kta ma t'mdhejt. Edhe atëhere e kanë pas denu kinse e ka lexu' librin "Titistët" atëhere edhe i ka fitu' pesë vjet burg. Ka qenë n'Prishtinë, pastaj e kanë çu n'Prizren dhe ai kurrsesi nuk ka mujtë me u rehabilitu masanej mas burgut. Edhe pse ka dalë prej burgut masanej nuk ka pas t'drejtë... lamia... ka qenë jurist edhe e ka kry për avokaturë, avokaturën e ka kry edhe nuk ka pas t'drejtë me çelë avokaturën e vetë. Edhe nëse e ka çelë, atëhere nuk kanë guxoft asnjë shqiptar me ardhë te ai për shembull me ia kry ai far lande, për arsye se ka qenë n'atë listën e njerëzve të papërshtatshëm.

Dhe kshtu, o' detyru atëhere me hapë një dyqan për fotokopjim, edhe domethonë e ka bo diçka krejt tjetër prej lamisë t'vetë, ose për ato çka osht' shkollu' edhe për çka e ka pas mundësinë me punu'. Dhe pastaj gjatë luftës ka qenë shumë interesant, përveç asaj që të gjithë kemi qenë t'ndjekun si shqiptarë, ka qenë shumë e ndjekun edhe nana ime, ate e kanë kërku serbët e Istogut, për arsye se iu ka pengu. Ajo i ka eduku' fminë, i ka shkollu' shqip, i ka eduku' si shqiptarë edhe thjeshtë iu ka pengu serbëve edhe e kanë thirrë nanën time me vra. Kur nuk e kanë gjetë nanën, atëhere e kanë djegë shpinë tonë.

Edhe m'kujtohet mas luftës kur jemi kthy na në Istog, na e lutshim nanën masi ajo shtëpia jonë ishte rrafsh me tokë edhe ku me fillu' ajo tashti, i kishte 70 vjet edhe thash motra njejte me te ishte smutë. Vllau ka shku' si refugjat në Francë dhe ka mbetë atje, sepse e ka ditë edhe nëse kthehet ktu mas gjithë ato traumave të gjithë ato që ka përjetu' ka qenë vshtirë tash me u kyçë përsëri n'jetë, kshtu që ai ka mbetë atje. E nana dhe motra ime e cila ka qenë me aftësi t'kufizume kanë mbetë në Istog dhe osht' dashtë me jetu'. Unë edhe motra jeme e lutshim nanën me ardhë në Prishtinë për me jetu' afër nesh. Kishim mundësi me ble një banesë për me qenë afër neve, por ajo tha, "Nuk du me ardhë në Prishtinë për arsye se unë i kom premtu' Rexhës" babës tem, "që oxhaku i shtëpisë t'tij gjithmonë ka me pas tim, dhe nuk do t'mbyllet kurrë dera e tij".

Dhe ajo kthehet mas luftës dhe ia ndërtojnë një shtëpi ndihmëse që kanë qenë një dhomë, një kuzhinë, dhe ka jetu' aty deri në vdekje. Domethonë, ajo ka vdekë para dhjetë viteve edhe m'kujtohet n'momentin e fundit, masi jemi kthy na, domethonë aty viti 2000, 2004, unë shpesh bojsha hajgare, thojsha, "Mam' qysh pe ndin veten që je e vetmja malazeze n'komunën e Istogut?" Dhe ajo thojke, "P'e ndij veten shumë mirë, se jom n'rrethin tem. Unë jom ardhë ktu shumë e re dhe nuk e di familje tjetër përveç kësaj qështu".

Ajo sigurisht ka mujtë atëhere se ka metë si e ve, ka metë gru 36 vjeçare. Ka mujtë sigurisht me na marrë neve edhe me shku' dikun. Vëllaznit i ka pasë jashtë Kosovës, njeni ka qenë në Beograd, tjetri ka qenë në Itali, tjetri ka vdekë por e ka lonë familjen atje. Sigurisht, e kish pasë ma lehtë sikur t'na kish mbledhë neve e t'kish shku me jetu' te familja e saj, por ajo nuk e ka bo ato. Gjithmonë na ka majtë n'kry ato që ne jemi shqiptarë, ne duhet me u martu' për shqiptarë dhe se duhet patjetër me u martu'

për shqiptarë. Edhe unë shpesh herë i thojsha, “Po ti n’atë vakt e ke zgedhë kon ki dashtë, pse tash po ndikon te na?” “Po,” ajo thojke, “osht’ mirë njeri gjithmonë me u kthy ka ajo pjesa e vet” [i pakuptim.].

Me t’vërtetë ne si fmi, sigurisht që unë nuk e kisha dhonë një gisht t’nanës time, por për rrethin ka qenë me t’vërtetë vështirë. Kur ishin trazirat e ‘81-shit, për shembull atëherë gjykohej nana ime. Kur pas luftës domethonë prapë gjykohej nana ime, një herë gjykohej nga serbët, pastaj gjykohet nga shqiptarët. Por, ata të cilët e kanë njoftë, të cilët e dinë për te, sigurisht ka qenë një gru’ për ta shumë e çmuar dhe një gru’ të cilën e kanë respektu shumë. Dhe m’kujtohet në vdekjen e saj kur ka qenë vorrimi, ajo frigohej shumë... thojke, “Tash ka ndrru situata, shoqnia ime dhe e babës kanë vdekë. Nuk ka tash... kta t’rijtë, a t’njohin a s’njohin”. Por, ata tu shku nga ajo që qysh na ka eduku’, qysh na ka shkollu’ e krejt shqip, ajo sigurisht n’atë moment e ka përfitu’ besimin edhe dashninë e rrethit. Dhe, normal osht’ vorros te baba, pranë babës n’Istog dhe e ka pasë një përcjellje madhështore të cilët edhe neve na ka lonë mbresë. Kshtu qi mendoj që edhe atëherë njerëzit kur don me bo mirë, edhe kur don me vepru’ ashtu si duhet, sigurisht që edhe rrethi rreth teje t’kupton edhe t’pranon ashtu siç osht’ dashtë me t’pranu.

Nana diçka ma s’shumti çka ka ndiku’, që kom mujtë me marrë prej nanës time edhe pse ka qenë një gru shumë e qetë dhe e urtë... ajo çka ma s’shumti m’ka lonë prej fëminisë që kom mujtë me majt n’mend prej saj osht’ kon ajo se sado që ka pasë shumë punë edhe u kujdes për neve, ka qenë e vetme me katër fmi 36 vjeçare, ka punu’ pastaj. O’ punësu’ për me mujtë m’u kujdesë për neve. Ajo gjithmonë ka pas kohë për neve, gjithmonë kur e kemi pytë diçka, gjithmonë osht’ ulë baraz me neve, kurrë nuk ka folë prej një naltësisë si prind që duhesh me ndëgju ose patjetër duhesh me bo çka t’thotë ajo. Por gjithmonë diqysh o’ ulë vis-a-vis me neve edhe ka bisedu’ me neve.

Gjithmonë para se me ra me fletë na ka tregu’ përrallat edhe m’kujtohen katër përrallat të cilat tash po e kuptoj që kanë pas një qëllim nga ana e saj. Domethonë, ka qenë një përrallë e cila gjithmonë na ka tregu’ për vetëdijësimin e grusë. Qysh gruja duhet me qenë amvise e mirë, nanë e mirë, gru e mirë. Tash mos te zgas t’ju tregoj atë përrallën. Pastaj, atë përrallën tjetër që e ka tregu’ për trimërinë që gruja duhet me qenë gjithmonë ajo e cila duhet me qenë e pamvarun, nëse osht’ e pamvarun materialisht edhe vendos për vetveten sigurisht ka me e çmu edhe rrethi. Edhe kto janë disa gjana që na i kemi trashëgu’ prej saj, prej tregimeve t’saj, prej jetës t’saj.

Edhe m’kujtohet kur unë u bona nanë edhe fmitë mi atëherë ishin n’moshën 16 vjeçare, kanë tri vjet dallim. Edhe ishte ajo mosha adoleshente të cilën unë frigohesha a muj m’i përballu. Edhe plus ish një kohë shumë e randë viteve ‘90-ta kur delshin fmitë edhe nuk dijshim a kthehen a jo. Ose u malltretojshim prej policisë ose nuk guxojsim me... nuk ishim t’lirë thjeshtë me dalë n’atë kohë. Une atëherë e thirrsha n’telefon nanën i thojsha, “Nanë çka me bo? Çka me bo se unë po frigohem? Qysh ke arritë ti me na eduku’ neve kshtu, katër fmi e vetme pa kërkon n’jetë? Edhe na gjithmonë t’kemi ndëgju ty, edhe me kon n’skeje t’dyjesë larg teje...”

Aktivizmi

[Pjesë e prerë nga video-intervista: intervistuesja e pyet të intervistuarën për rininë e saj.]

Ola Sylja: Vitet e '90-ta kanë qenë... domethonë sigurisht atëhere veç u kuptu' situata e cila ndodhej atëhere, domethonë çdo gja u rrënu', çdo gja filloi t'merr një kahje tjetër dhe pasi kryesisht s'ka pasë familje ku burrat kanë punë. Për shembull n'krejt familjen time dhe t'burrit ka qenë vetëm burri im i cili ka punë. Ai ka punë n'Kosovën B dhe ka qenë kuadër deficitar kështu që nuk kanë pas mundësi me përjashtu' prej punës. Domethonë, ka pas zvendosim se jo që osht' ruajtë për diçka tjetër, domethonë Agimi ka qenë i vetmi i cili ka punë prej familjes t'vet i cili ka pas tre vllazën e një motër. Edhe unë knej ka familja e babës tim – vllau edhe motrat. Domethonë i vetmi ky ka qenë prej dy familjeve i cili ka qenë i punësuar. Dhe atëhere fillim, se zakonisht gratë ishin atëhere ato të cilat kujdeseshin për të ardhurat. Fillunë menjëherë gratë m'u marrë me aktivitete t'ndryshme.

Dhe, me një rast në vitin '94-'95 një shoqe e ime tashti Flora Macula, e cila osht' një aktiviste shumë e denjë tashti. Ajo m'thirri mu edhe m'tha, "Ola, jemi duke organizu' disa tribuna për gra. A po vjen?" Dhe une isha atëherë pa punë, edhe pse jo? Pse mos me shku me...? Edhe ato kanë qenë katër vite shumë t'mira, për arsyen se na i organizojshim gratë të cilat vijshin çdo here, domethonë çdo t'shtune, domethonë katër herë në muaj u mbajshin tribuna për gra ku u rreheshin tema të ndryshme, zakonisht kanë qenë tema të cilat i kanë dhënë kurajo grusë, të cilat duhet me u kujdesë për familjen, të cilat duhet qysh me përballu atë kohën qysh kanë qenë. Temat për shembull, "Si t'përlehemi me mençuri?" ose, "Si t'jemi ma tolerantë?"

Zakonisht atëhere organizatoret, domethonë atë projekt te qujtun ashtu e ka financu "Soros-i" atëhere dhe u mbledhshim. Herën e parë kanë ardhë për shembull kur e kemi organizu' kanë qenë ma pak numër i vogël i grave, por me vite ato fillun me ardhë ma shumë. Edhe ka qenë një periudhë ku me t'vërtetë kemi dhonë një kontribut për gratë atëherë sepse ato nuk kishin çka me bo, pa punë edhe pse mos t'takohemi edhe t'bisedojmë secila për problemet e veta që i kishim. M'kujtohet momenti domethonë dikun ka viti... prej vitit '94 deri n'fillim t'vitit '99 ne kemi majtë ato tribuna, atëherë fillimë me i majtë msheftë për arsye se kishim përshtypjen nëse policia e atëherëshme mundet me ditë ku jemi na, mundet me ardhë me na largu' prej atij vendit. Edhe një ditë na qysh kemi fillu', kur kanë hy shtatë-tetë policë edhe pse kemi qenë të gjitha gra, nuk kanë pytë as çka po bojmë as çka, veç kanë fillu' me i gujtë ato letra aty ku ishim na. Ata të cilët majshin tribuna, domethonë kanë qenë shumicën e rasteve vijshin edhe mjeket për këshilla shëndetësore të grave dhe ata na largunë prej atij vendit. U sillën me një mënyrë qaq t'keqe sa ishte hera e parë kur une e shijova atë dhunën prej vitit '81 deri n'vitin '99. Domethonë, e përjetum edhe vetë na edhe e pamë se si osht' ajo gjendje.

Atëherë me t'vërtetë viti '99, fillimi i vitit '99 kur na largun prej aty na mo nuk patëm mundësi me u taku' asnjëhere. Mo as nuk i kom taku' ato gra, atëhere veç filloi njëfar frike, hyni n'familje, atëherë mendojshim çka me bo nëse ndodhë me t'vërtetë lufta.

2001-2002, domethonë viti 2000, shoqja ime e fëminisë Drita të cilës ia kanë vra vllaun gjatë luftës dhe ka qenë i vorrosun në Krushën e Madhe, ajo m'lute dhe unë isha pa punë, isha në shtëpi dhe ajo m'luti edhe tha, "Ola", tha, "A po vjen, me ardhë me m'bo shoqni deri me shku' me vizitu' vorrin e vllaut". Ajo shkante shpesh, edhe normal ishte shoqe e fëminisë, ishim shoqe shumë t'afërta, Drita Berisha. Dhe shkojsha, nuk e lejojsha me shku vetun. Edhe kemi shku' në Krushën e Madhe, hera e parë me dëgju

për atë vend, kurrë nuk kisha ndëgjju që ekziston ai vend. Edhe ajo ka qenë e Prizrenit edhe pasi vllau i vetë ka luftu' gjatë luftës edhe o' vra dikun n'afërsi t'Prizrenit edhe atëhere gjatë luftës e kanë vorrosë n'Krushe t'Madhe. Dhe kur u kthejshim na prej vorrezave aty ato krejt shpijat, katuni ka qenë i kallun, i vijke era shkrum, i vijke era vdekje. Thjesht menxi pritshim me kalu' prej atij katunit me dalë n'rrugën [i pakuptim.] ... sepse aq ish trishtim me nejtë n'atë vend.

Edhe me një moment ajo po ma bon mu tha, "Ola, po kom dëshirë me shku' n'atë shtëpi të cilët m'kanë ndihmu' me vorrosë vllaun gjatë luftës". Kur jemi hy na, ka qenë një shtëpi e familjes Zeqiri, kemi hy aty. Ajo ka qenë e vetmja familje ndoshta ku nuk e kanë prekë gjatë luftës, sepse vllaznit edhe babën e ka pasë jashtë edhe kta kanë dalë meniherë e kanë bo bashkim familjar, kanë dalë. Edhe aty fillunë me ardhë vajzat e reja me tregu edhe tu u kthy na prej asaj familjes, tu ardhë prej Prishtinës ajo tha, "Hajde Ola, t'bojmë diçka për kto gra". Unë ide nuk kisha nihere çka mundemi me ba sepse thojsha ku me hi aty n'atë zjerm, n'atë dhimtë, n'atë flakë. Nuk e ndisha veten aq t'fuqishme, aq t'fortë hala që muj me dhonë diçka për me i kontribu' atyne, me iu ndihmu' atyne.

Po n'këtë moment m'u ka kujtu' nana ime e cila ka mbetë e vejë 36 vjeçare pa kërkend n'dynja... pa mentalitet tjetër. Edhe e ka ditë ajo me qitë që thojmë ne n'stomp familjen e vetë, tri vajza dhe djalin, atëherë kom thonë, "Pse nuk munet çdo gru' me bo ato?" Edhe i kom thonë Dritës, "Po Drita, do të bojmë diçka". Atëhere kem fillu' me projekte dhe projekti i parë dikun në vitin 2000. Ka qenë atëhere, zakonisht imponoheshin projektet. Kanë qene projekte për vetëdijësim domethonë për edukim shëndetësor, ka qenë rrobaqepësi, por nuk munesh me thonë që nuk kanë qenë projekte t'qëllume për arsye se duke i zhvillu' këto projekte, ne kemi identifiku' edhe nevojat e atyne grave për çka kanë nevojë ato me bo. Domethonë tu e zhvillu' projektin për rrobaqepësi, kur unë i bijsha ku për me qepë edhe ato vunicat e pejnat, u deshke nifar nënshkrimi me marrë prej tyne, ato, "Ho nënshkruju' ti", "Ho nënshkruju' ti" edhe e kom vërejtë që kanë problem me shkrim-lexim, domethonë shumica. Edhe çka ishte shumë interesant gratë e moshës time domethonë nanat e tyne dijshin shkrim-lexim, kurse vajzat e reja jo. Arsyeya pse ato nuk dijshin shkrim-lexim ishte sepse viteve t'90-ta kur u mbyllën të gjitha shkollat, këto u deshin me shku' me kry shkollën fillore ose t'mesme nëpër shtëpija. Edhe si zakonisht që ndodhë te na nëse osht' ajo shpi diçka që osht' ma e largët, qysh me shku' tash n'shpi t'huj anej-knej... shumica e vajzave nuk e kanë viju' msimin. Dhe, kanë shku' klasën e parë ose t'dytë, dhe e kanë ndërpre shkollimin dhe nuk kanë ditë shkrim-lexim.

Edhe atëhere, për me bo diçka ma shumë për to, faktikisht ato ishin të gjitha gra amvise. Merreshin... Krusha e Madhe merret kryesisht me bujqësi edhe nuk dijsha çka me bo me to. Çka muj me bo une diçka për me i...? Dhe një ditë une e kisha një projekt të cilin nuk mujta me e mbaru gjatë ton ditës edhe vendosa me fletjë një natë aty. Edhe kur jemi ulë, na kanë shtru ato me kthy darkën, kur une jom e pasionume mas kuzhinës edhe e du kuzhinën shumë (buzëqeshë) edhe kom mendu' që turshitë nuk i bon kërkush ma mirë se unë. Por, kur i kom marrë ato turshi, une kom shiju' një shije që kurrë deri atëhere nuk... kanë qenë diqysh shumë t'mira, domethonë ka qenë receiptë shumë e vjetër po shumë e shijshme, shumë e mirë. Edhe une n'atë moment kur i kom hangër ato turshi, i kom thonë, "Kush i ka bo kto?", po thanë, "Krejt Krusha i bon kshtu". "E ku i merrni, qysh?". Tha, "Po na krejt i bojmë specat vetë edhe krejt i kemi receiptën shumë t'vjetër, të cilën e kemi trashëgu' prej gjysheve tana për me

mujtë me i rujtë specat edhe për dimën”. Edhe mu nihere nuk m’u ka kujtu’, por t’u i bo ato projektet, ato gratë tu i bo trajnimet e ndryshme, edhe ato për një moment po ma bojnë, “Ola, a munesh ti me na bo neve një projekt për me fitu’ na diçka se na kem nevojë me punu’? Vetëm puna munet me na shpëtu’, me na largu’ prej kësaj dhimbjes që e kemi”.

Edhe mu m’u ka kujtu, edhe i marr ato specat edhe i bij në shtëpi. Kur i kom pru’ në shtëpi, i kom thirrë miket e mija, atëherë i kishim punët pak ma mirë se tash që i kemi, domethonë na punojshin djemtë, punojshin edhe ato shumica. Edhe atëherë i kom thirrë ato e kom bo një pogaqe edhe thjeshtë e kom bo promovimin e atyne turshive, edhe, “Uh sa t’mira, uh sa t’mira..” Thashë, “A po doni me ju pru me shitë?” “Po, valla a na marojnë?” Thashë, “Po more qysh jo?” Edhe une menihere t’nesërmen shkoj edhe i thom me përgatitë pesëqind kilogramë turshi për vjeshtë. Atëherë ka qenë dikur gusht taman koha kur fillojshin ato me bo konservimin e turshive edhe ma mushën një bure t’madhe edhe une atë bure e marr e bij edhe e shes menihere.

I kom ftua ato gratë të cilat kanë porositë, ato të gjitha i marrin edhe shumë t’knaquna. Atëherë m’lindi idea që unë muj me bo diçka n’lidhje me këtë veprimtari, por për me iu majtë atyne trajnime për konzervim, u deshke me majtë disa trajnime të tjera shtesë për si me hapë biznesin, ato ishin gra të cilat nuk dijshin shrim-lexim. Nuk dijshin thjeshtë, komunikimi me to ishte shumë i vshtirë, pak a shumë ndoshta jo se ishin amvise po sepse ato ishin gra të cilat e kishin jetën e vet, e kishin fmitë e vet edhe nuk munesh me thonë që ishin t’padijshme. Por thjeshtë, edhe humbjet e tyne të cilën e kishin përjetu’ sepse Krusha veç ishte dëshmi e gjallë e masakrave t’luftës.

Dhe atëherë unë u detyrova n’atë mnyrë që t’hulumtoj, t’boj disa projekte për me bo vetëdijësimin e tyne. Atëherë e fillumë projektin për shkrim-lexim ku u financum prej UNICEF-it, Soros-it, UNESCO-s, ku prej UNESCO-s erdh një gru e cila kishte një përvojë shumë t’madhe. Ajo ka qenë doktor shkence, ka qenë për arsimimin jo-formal. Edhe ajo na msoi tash me përpilu’ një libër ku gratë përveç asaj që mujnë me msu shkrim-lexim, mujnë edhe me msu gjana t’tjera. Domethonë atëherë u bo ky projekt me nivele. Niveli i parë shkrim-lexim; niveli i dytë ka qenë vetëdijësimi i grusë domethonë kush jom unë... për t’drejtat e grave, familja, për shëndetin e saj; dhe n’fund libri i katërt ishte për zhvillim ekonomik. Domethonë vetëdijësimi i grave si me hapë një...[i pakuptim.] biznesi, domethonë me iu afu asaj një mundësi ose një kuptim që ato munden nesër masnesër me bo diçka, ato çka përgatisin për familje t’tyne pak a shumë pjesën që iu tepron munen me shitë për me mujtë me fitu’ t’mirat materiale që me mujtë me majtë edhe familjen e tyne.

Kshtu që atëherë morra pjesë edhe isha njëra ndër gjashtë përpiluset e librit për shkrim-lexim dhe ky kurs u majtë diku për shtatë vite. Por, ndërkohë deri sa ato u vetëdijësojshin ne veç e fillum veprimtarinë. Domethonë vitin tjetër unë shkova, gjeta organizatat të cilat financojshin për zhvillim e bujqësisë edhe mu m’konvenojke kjo. Ka qenë organizata zvicerane Intercooperation e cila financojke projekte për zhvillim t’bujqësisë dhe une atëherë vendosa me marrë me bo përpunimin e perimeve pasi landa e parë ishte të cilat ato e prodhojshin vetë. Fillum vitin tjetër, domethonë vitin 2001, m’ftun me marrë pjesë n’panair, ishte panairi i parë mas luftës, ndërkombëtar ku edhe une kom marrë pjesë me këtë produkt dhe kom fitu’ medaljen e artë për ide dhe për kualitet.

Kjo ka qenë një vullnet për mu për me mujtë me iu ndihmu' atyne grave. Kjo mikja ime Drita, fatkeqësisht për shkak t'arsyeve t'saja familjare kishte diçka problem n'familje me shëndetin edhe ashtu... ajo u tërhjek, kshtu që unë mbeta vetë me vazhdu' punën time aty. Dhe kshtu që, thojsha hajt edhe qito ta boj, hajt edhe qito edhe u kry e u kry, po thjeshtë ashtu u lidha për Krushe t'Madhe, për ato gra dhe kisha dëshirë atyne me i'a u bo me dije që ato munen me bo. Domethonë gjithmonë jo vetëm te ato, por gjithmonë n'jetë kom shiqu që me kriju' diçka me ato mundësi që jonë, sepse mundësitë tjera sikur t'i kërkosh mundësitë tjera me bo diçka ma shumë atëhere gjithmonë vjen ndesh me dikun tjetër i cili ose nuk t'kupton ose nuk ka mundësi. Prandaj, une kërkesat e grave t'Krushës, aftësia ime me gjetë donatorët e ndryshëm për m'i ndihmu' ato. Edhe na fillimë... domethonë na një here pesëqind kilogramë i shitëm për një ditë, pastaj panairi i konzervum 1200 kilogramë i shitëm për një javë. Pastaj, vitin tjetër tre mijë kilogramë dhe ashtu me rradhë.

Edhe thashë Krusha e Madhe njihet si prodhuse e turshive, si prodhuse e përpunimit të perimeve, se zakonisht n'Krushe t'Madhe ka ma pak pemë ka ma shumë perime. Gjithmonë kom mendu' n'fakt gjithmonë kom thonë se une si organizatë jo-qeveritare kurrë nuk kom mendu' që gratë e Krushës të veprojnë nga organizata ime. Domethonë unë me qenë ajo seli e cila do t'boj n'atë mnyrë si me qenë biznes ku gratë, unë do t'ju udhëheqi. Gjithmonë kom pasë dëshirë m'i aftësu ato aq shumë saqë ato vetë nesër munden me hapë. Edhe thashë n'Krushë t'Madhe janë dikun tri punëtori ku punojnë t'pavaruna, domethonë nuk kanë nevojë për ndihmën time. Osht' një grup i grave të cilat unë hala sot iu ndihmoj për arsye se ato nuk kanë mashkull në shtëpi. Jonë gratë të cilat kanë hala, domethonë fmitë... djali ma i madh n'atë shtëpi tash osht 21 vjeçar, ai studion dhe nuk ka kohë ndoshta t'mirret me këtë punë por unë u ndihmoj.

Dhe, jom e lumtun për arsye se deshtën apo s'deshte t'a pranojnë këtë, nëse një kavanoz del n'Kosovë i përpunum me pemë e perime e di që osht' meritë e imja, sepse une shtatë vite domethonë prej vitit 2000 deri n'vitin 2007 kom punu' pa konkurrencë. Ka qenë një mrekulli e Zotit për arsye se të gjitha mjetet, domethonë të gjitha paratë të cilat jonë fitu', jonë derdhë n'Krushe t'Madhe. Domethonë gratë me ato pare fillunë me ndërto' shtëpi, fillunë me i shkollu' fmitë, fillunë me rregullu jetën e vet. Edhe çka osht' ma me randsi ato shpesh here kur bisedojshim, ma bojshin, "He moj Olë t'i kishim pas burrat na i kishin marrë paret, se edhe përpara kur kemi punu', na i bojshim prodhimet tona ata i shitshin n'katun por kur vijshin s'na jepshin krejt paret. Diçka na jepshin, diçka jo". Domethonë ishte kjo një hajgare e vogël, ajo të cilat ato mundoheshin ndoshta në njëfar mënyre me zbutë atë mungesën e tyne, sepse gratë të cilat deri më dje nuk kanë dalë prej shtëpisë, prej asaj rrethojës t'oborrit, ato tashti veç fillunë me u marrë me biznes. Fillunë me u marrë me një veprimtari, me kriju' t'ardhunat e veta materiale.

Çka ishte me randsi dijshin t'i menaxhojnë shumë mirë. Te nanat nuk ka dallim a duhet me u shkollu' djali apo vajza. Domethonë, ato i kanë përdorë ato para me i shkollu si vajzat, si djemtë bashkë. Atë dhimtën e madhe, mungesën e tyne une nuk kom mujtë kurrë, normal, me e plotësu... si qysh nuk kom mujtë m'e plotësu' mungesën e prindëve të mi kurrë. Megjithatë, ato e kanë gjetë veten n'punë, sado pak iu ka ardhë pak ma lehtë me jetu' edhe me kriju'. Dhe, shpesh here tash kur shkoj edhe rri, i kujtojmë ato momentet n'fillim edhe ato qeshin, por mu m'kujtohen ato momentet ma shumë qe

s'muj kurrë me i harru'. Dy vitet e para thujse na s'kemi mujtë me punu' kurgjo derisa na ato... une kom pasë durim me i ndëgju' derisa qajnë edhe vajtojshin për anëtarët e tyne t'familjes që nuk i kanë.

Nji dhimtë të cilën e kom përjetu' përsëri tash osht' kur njena prej atyne nanave e cila i ka të vramë dy djemë të pagjetun, dhe njeni osht' i gjetun po dy tjerë i ka t'pagjetun, edhe burrin; ajo ka vdekë para gjashtë mujve dhe nuk e ka përjetu' me ditë për fatin e djemëve t'mi. Edhe gjithmonë m'kujtohen fjalët e saj, kur përshëndetesh me te, ajo gjithmonë e mante krytë kah dera e oborrit. Kur deshëm me ra nganjihere, kur shkojsha me vizitu sa për qef, ajo para se me ra me fletë dilke në oborr, çfarëdo kohe që ishte, e kthejke krytë kah dera e oborrit e drunit e madhe që ishte, e ma bonte, "Ola asnjihere nuk po muj me ra me fletë pa kqyrë njihere mos po m'vijne djemtë e mi". Ajo i runte në një ashtu... kofër (psherëtinë), kur ka qenë si refugjate në Shqipëri, ju ka prurë te tre djemëve t'vetë maicat. Ato maicat për vite domethonë, tash 14 vite që ish e gjallë ajo, ato ishin ngjitë edhe nuk i lejke me i shpalosë se thojke, "Ia u kom prurë atyne edhe atyne du me ia u dhonë".

Domethonë ajo dhimtë që m'u ka përsëritë përsëri osht' atëhere kur tezja Kimet vdiq edhe nuk arriti me ndëgju' për fatin e djemëve t'saj. Por, aty tash jonë fmitë, secila vajzë atëhere ka qenë dy deri tri vjeçare tashti osht' 17-18 vjeçare, jonë regjistru' nëpër fakultete. Ajo çka m'kujtohet ma s'shumti mas gjithë kësaj punës time që kom dhonë edhe qi kemi punu' bashkarisht osht' kur ka fillu' dasma e parë n'Krushe t'Madhe sepse atje osht' zakon, vajzat e Krushes nuk i hekin teshat e zeza derisa nuk martohen. Dhe, kur u martu' vajza e parë prej grupit tim t'vajzave, unë ato jom msu' me pa gjithmonë me pantolla t'zezë dhe me bluzë t'zezë, me floktë e lidhuna, pa shminkë, pa kurgjo. Dhe, kur jom shku' me pa si nuse, une thjeshtë jom mahnitë kur e kom pa. Ajo ka qenë krejt tjetër, me teshat t'bardha, pembe, aso t'nusërisë qi janë, e shminkume e rregullume, por momentin kur jemi pa na, ne kemi fillu' edhe me qajtë edhe me qeshë përnihere. Domethonë, bashkarisht po i ndajmë (buzëqeshë).

Une faktikisht atë qëllimin tim si organizatë jo-qeveritare e kom arritë n'Krushën e Madhe. Kom dashtë ato gra me u vetëdijësu, m'u forc'u edhe m'i iu kthy jetës sado pak që munden dhe e kom arritë ato. Por, ende jom e lidhuna me to, domethonë atje tash Krusha e Madhe osht' një familje e dytë e imja. Besomni, ma s'shumti kur mërzitem osht' se kur m'mungon... tash për momentin dy djemtë, njeni punon n'Beograd, tjetri osht' në Kanadë t'u jetu', ka shku'... djali i vogël ka shku osht' qe tri vite osht' atje. A beson kur t'merr malli për djemtë e mi, une t'vetmen ngrohtësi edhe kënaqësi qi muj me përjetu', osht' kur shkoj n'mesin e atyne grave. Domethonë osht' tash familja ime e dytë ku unë jetoj dhe mendoj derisa t'vdes të kom një bashkëpunim me to.

Jeta Profesionale

[Pjesë e prerë nga video-intervista: intervistuesja e pyet të intervistuarën për jetën profesionale.]

Ola Sylja: Nuk e di pse, ndoshta prej edukatës t'nanës ose prej mënyrës t'saj se qysh ajo neve na ka kushtu' gjithë jetën edhe ka qenë një nanë shumë përkushtume, nuk e di pse, vetëm viteve t'80-ta, kur m'u rritën fmitë, atëhere kom mendu' që muj me fillu' me punu'. N'profesionin tim si gazetare nuk kom mujtë kurrsesi nuk ke pas mundësi me punu', por kom kqyrë me u punësu' dikun me nifar mundësie çkado qi muj me bo, ose çkado qi muj me gjetë një punë. Dhe, me ndihmën e disa miqve atëhere, une u

punësova atëhere në Bankën e Kosovës. Ishte BanKos-i atëhere dhe kemi punu'. Atëhere kemi qenë bashkarisht fillunë punët me u bo ato ndasitë, ai mospajtimi... fillun me u mbledhë, serbët u mbledheshin me një grup, ne shqiptarët rrishim qaty ku ishim. Gjithmonë kom pas përshtypje që na kurrë nuk kemi qenë njerëz të cilët e kemi shkaktu' qat ndasi. Kurrë nuk kemi qenë njerëz të cilët jemi frigu' prej tyne. Thjeshtë kemi nejtë me ta, dhe kemi dashtë me nejtë deri n'moment t'fundit. Noshta pse kemi qenë pa ndonji qëllim t'keq ose t'paprishun, por thjeshtë ata fillunë me u nda e m'u...

Edhe atëhere kur minatorët hynë në zgafellë, normal na atëherë dulëm me u solidarizu dhe dulëm; nuk guxojsim me dalë prej punës, BanKos-i atëhere ka qenë te semaforat aty tash ku osht' Grand Hoteli. Edhe, normal që na nuk guxoftëm me dalë, ishte domethonë rrezik, e dishim që nëse dalim, e hupim vendin e punës. Po megjithate, e bomë atë solidarizimin tonë edhe dulëm në terrasë të BanKos-it edhe jemi nalë kah rruga ku kalojshin kta protestusit tjerë. Edhe normal, t'nesërmen na kanë pritë te dera dhe na kanë thonë që mo nuk kemi t'drejtë me hy n'punë.

Une nuk e di pse para fillova me ju tregu pse nuk kom punu' deri atëhere, për arsye se kom pas shumë dëshirë me ju kushtu' fmive edhe gjithmonë kom thonë, nuk do t'filloj me punu' derisa nuk m'shkojnë fmitë n'shkollë. Dhe atëherë kur djali im ishte... i madhi, në klasën e katërt fillore, i vogli ishte në klasën e parë fillore, atëherë normal une fillova me punu' po që si duket atëherë ka qenë një periudhë, e kom mbrii une qat periudhë shumë të vështirë, kshtu që nuk kom arritë ndoshta me pas ma shumë përvojë punës para luftës se qaq.

Lufta

[Pjesë e prerë nga video-intervista: intervistuesja e pyet të intervistuarën për kohën e luftës.]

Ola Sylja: Mu m'kujtohet kur isha e vogël, kur e pytsha nanën time me m'tregu përralla, thojsha, "Mamë tregom qysh ka qenë në luftë kur keni qenë ju, sepse na tashti s'kem çka me tregu'? Kurgjo s'po ndodhë, e ju sigurisht keni pasë çka me tregu', atëhere ka pas luftë edhe qysh ka qenë ajo kohë me përjetu' luftën?" Edhe ajo kurrë nuk e harroj kur m'pat thonë, "Eh vajza ime, vjen një moment kur lodhesh prej të gjithave dhe e shef shelimin n'luftë. Atëhere t'duket vetja ma e lirë dhe ma komod n'luftë, sesa me nejtë e mbyllun n'shpi, ose m'i përjetu' dhunat e ndryshme të cilat i ki prej rezhimit". Dhe ashtu n'vitin '99, m'kujtohet kur unë isha n'Dardani ktu n'banesë ku jom edhe sot, edhe fillunë bombardimet. Tërë ditën burri im me djemë rrijke i mbyllun në shtëpi, une isha ajo e cila delsha me furnizu' shtëpinë. Blejsa bukë, mill, vaj, sheqer, tu mendu qi rrijmë në shtëpi, s'guxojmë me dalë, e bile t'kanë fmitë çka me hangër. U mush ding [komplet] frizi, nuk kish mo... nuk zijke as bukë as kurgjo, domethonë u frigojshe. E kurrë nuk na ka shku menja që do t'dalim prej shtëpisë edhe do t'i lojmë të gjitha.

Por, erdh momenti në mëngjes kur mo nuk u rrijke, fillunë m'u endë paramilitarët para banesave. Fillunë me trokitë nëpër dyrë, me bërtitë nëpër hymje, dhe atëhere mo nuk ishim t'sigurtë. Dhe një ditë, dikun sigurisht ka qenë, atëherë ka qenë Bajrami edhe une nuk kom dashtë me dalë para se me kry... jom njifar tipi që diqysh i kom ato parandjenjat edhe pse ka qenë shumë vështirë. Domethonë, një ditë para se me dalë prej shtëpisë une e kom bo sillën e Bajramit, edhe pse nuk osht' zakon për Bajram une

e kom çelë një venë, edhe i kom mbledhë burrin tim, dy djemtë e mi. Jemi ulë në tavolinë, e kemi hongër sillën e Bajramit, edhe kom mendu' që me long nuk bon me çu dollinë edhe e kom çelë një venë të cilën e kom rujtë për raste të veçanta. E kom çelë atëhere, e kemi mushë gotat dhe i kom detyru' ata me u çu në komë, me e cakërru gotën edhe m'u përbetu' të gjithë se Bajramin tjetër do t'jemi prapë në këtë tryezë bashkë të gjithë, shnosh edhe mirë! Edhe e kemi bo ato dhe t'nesërmen jemi paketu'...

Ka qenë shumë interesant, osht' ai përjetimi i im që une po e thom. Mu m'ka thirrë prej Maqedonisë kunata ime e cila ka dalë dy-tri ditë para meje edhe m'ka thonë, "Ola t'lutëm veshu mirë! Veshu mirë, rregullohu', shminkohu' dhe çka i ki teshat ma t'bukura, veshi. Sepse, nëse je e veshun mirë edhe dukesh mirë, atëhere ma lehtë ki me kalu' nëpër post-bloqe". Domethonë ishte, atëhere tregoheshin nëse osht' një gru' e cila osht' e fshatit ose e padijshme, ose e pashkollume, atëhere e kanë malltretu' deri në skaj. Kurse një gru' ndoshta e cila osht', duket pa ma e emancipume, diqysh kanë pas njëfar gjaja konsiderate. Tash ajo ish diçka që thojnë plakat, "Kush mytet kapet për shkume". Edhe tash na u mendojshim me i bo të gjitha ato për me shpëtu' jetën; edhe une e bona ato. Dhe, vjehri im i cili ishte me neve ka ardhë edhe sigurisht ka mendu' që me neve do t'a gjen sigurinë ma t'madhe sepse na i kishim fmitë ma t'rritun, edhe ai erdh te na edhe tha, "Ku t'shkoni ju, unë do t'vij me juve".

Dhe, t'nesërmen diku krejt hymja jonë u bomë gati, si me dashtë me shku' me ndonji dasëm. Hynëm, i morrëm ato gjanat ma elementare që i kemi dhe u nisëm. Nuk dijshim as vetë kah po shkojmë, por dojshim me ikë prej Prishtinës, me dalë dikun. Qëllimi kryesor ka qenë atëhere me dalë në Maqedoni sepse dëgjumë që atje po munen me dalë dhe po munden m'u strehu në Maqedoni, edhe u nisëm në rrugës. Kur kemi ardhë në atë rrugën ku duhesh m'u nda për Brezovicë, ose me shku për rrugën e Shkupit' që i kemi thonë, atëhere kemi has në një post-blok, të cilët kanë qenë ushtarë apo militarë, nuk m'kujtohet tashti çka, veç kanë qenë t'veshun si ushtarë. Edhe ata, qysh kemi qenë në t'fundit në kolonë prej 25 kerre. Atëhere ata e kanë nalë kerrin tonë t'fundit edhe burri im e ka hapë dritaren. Kur e ka hapë ai dritaren, ai ka fillu' me kundak m'i mshu burrit tim. Unë isha ulun përpara, e vetmja femën, kurse dy djemtë e mi edhe vjehrin ishin mrapa. Por une para se m'u nisë mendova kshu, thash nëse rasisht dojnë me m'i marrë djemtë atëhere unë do t'i gjuhem atij policit, ai do t'frigohej prej meje dhe do t'më mytë kshu që unë nuk i shoh kur t'mi merr djemtë e mi, dhe ashtu kom mendu' me vepru. Po ndodhi ajo që erdh kah dritarja e burrit tim dhe burri jem e hapi dritaren t'u mendu që po kalon ndonjë kontrollë rutinë ashtu siç duhet me kalu', edhe ai ka fillu me i mshu me kundak mashinkës. Edhe ka fillu' me folë serbisht edhe me bërtitë edhe m'i thonë, "Ça po mendon ti?", "Ti po don me ikë prej Kosovës. Fmitë e mi me u helmu', fmitë e mi m'u vra ktu!" Edhe burri im ashtu u rrudhë edhe filloi me i mshu aq shumë sa që kisha frikë mos p'e lëndon aq shumë edhe s'kish kush me i grah makinës pastaj. Vjehri im ishte i vjetër, djemtë i kisha ata të cilët ende nuk e kishin moshën madhore edhe thjeshtë jesim qaty; duhet me u nisë në kamë a s'dishim çka me bo. Edhe une si zakonisht, ajo Ola e cila nuk i frigohej kurrkujna, e kom çelë derën time, kom dalë jashtë edhe jom kthy mbi makinë, edhe i jom drejtu' atij me një serbishte perfekte, shumë t'mirë edhe i kom thonë, "Pse po i mshon? Hem po i mshon, hem po i thush 'Ec!', nalu. Derisa i mshon ti, ky as nuk munet me shku'. Prit, largohu, na hypim në kerr edhe shkojmë ku jemi nisë". Edhe ai kur m'ka pa mu që po foli serbisht edhe që isha veshë aq bukur sa që ndoshta nuk e kujtoj që jom veshë ndonjëherë ma bukur se atë ditë, edhe ai me t'vërtetë u

nal njëhere edhe tha, “Atëhere nisuni kah Shqipëria”. Edhe na kanë futë me kalu’ ka Shtërpca, Brezovica, kah mali i Sharrit. Nuk muj me përshkru’ atë përjetim nëpër të cilin kem kalu’ nëpër ato male. N’momentin kur na kanë nalë ata edhe kanë fillu’ me rrehë burrin tim, atëhere të gjitha ato makinat jonë shpërnda, si bubrreca. Domethonë kemi metë midis rruge, vetëm kerri jonë. Thjeshtë na u largu, prej kolonës, u largum prej të gjithëve dhe metëm veç vetun. Rrugës tu kalu’ na nuk e dishim rrugën, sepse krejt ish përzi, tym n’tona anët. Njerëzit kalojshin me, nuk e dijsa a jonë... thjeshtë u hutova, ish njifar tmerri. Ishte dikun kah ora 11-12 e ditës, po mu m’u duke që osht’ errët, në t’gjitha anët tym.

Kur kemi mrrri në Shtërpce, besoj qi edhe sot me kalu’ asaj rrugës, ka qenë... osht’ rondë sepse osht’ një pjesë ku ma pak ka shqiptarë, e lene mo n’atë kohë t’luftës. Po une nuk e di, na thjeshtë kemi ecë përpara pa u ndalë, dhe kur kemi ardhë n’malet e Sharrit ka qenë një kolonë shumë e madhe. Jom taku’ me disa njerëz të cilët nuk ishin prej kolonës ku ishim ne, aty prapë na nali policia dhe na tha, “Ku jeni nisë, ku po shkoni?” Na thamë, “Nuk e dijmë. Na kanë largu’ prej banesës, kemi dalë, ku t’na thoni ju tash kem me shku’, çka me bo...” Edhe njëni prej policëve po ma bon mu, tha, “Po pse po shkon në Shqipëri? Atje si t’shkojsh ki me kalu’ ma keq se ktu”. Une vetëm kom rrudhë me krah e mo nuk kisha as fjalë, as forcë me folë as kurgjo. Thjeshtë veç shiqoja qysh me ikë ma përpara, qysh me shpëtu. Dhe, me një mijë peripeti tjera, kemi mrrri në kufi. Kur kemi mrrri në kufi të Shqipërisë, domethonë prej Prizrenit aty, nuk ka qenë askush. Kerri jonë a qenë i vetmi i cili u nalë para... domethonë para kufirit. Kemi nejtë aty gjysë ore, kur kërkush na s’guxojshim as me dalë, as me hy, as me folë. Metëm se thjeshtë nuk dijsim mo si me vepru. Edhe me një moment ka dalë një doganier edhe une mo m’u përzi, nuk e dijsa mo a po folin shqip, a po folin serbisht, a çka osht’. M’u dokshin të gjithë njëjtë.

Edhe thjeshtë, kur jemi nalë para kufirit aty, ai ka ardhë edhe i ka kërk’ dokumentat prej neve. Kur i ka kërk’ dokumentat, une i kom thonë burrit tim shqip, “Agim, nëse lypë pare, t’lutem i jepim, vetëm t’dalim prej ktuhit”. Ai m’u ka përgjigjë shqip tha, “Hiç mos ki dert, nuk na vijnë paret e juja, vetëm na jepni dokumentat të gjitha që i keni”. Une qysh jom ulë... përkulë me marrë pasaportin prej çantës, i kom thonë burrit tim, “Jepi letërnjoftimet, mos i jep pasaportat”. Por ai nuk na la me kalu’ derisa na murrë çdo letër të cilën e kemi pas na n’çantë. Domethonë, e hapë çantën time, e nxurr lejen e njoftimit, e nxurr pasaportin, e nxurr vizitkartat; domethonë çkado që ishte letër e shkrome, ai e murr prej neve. Ashtu prej djemve, prej burrit, prej të gjithëve. Edhe na dolëm. Rrugë mes kufirit, prej kufirit t’Kosovës deri në kurfirin domethonë t’Shqipërisë me dalë n’Kukës anej, për mua ka qenë rruga ma e gjatë që kom mujtë me përjetu’ ose me paramendu n’jetën time. Kur na ecshim me makinë, domethonë n’atë zonën kufitare, m’u dukke që krejt toka, malet po ecin përfuni, kurse na po mrrijmë dikun, e nuk e dijsa as vetë ku jemi t’u shku’.

Atje n’kufi t’Shqipërisë kom pa që diçka shkëlqejke, domethonë ata... t’u hi na, kemi qenë t’parët të cilët kemi dalë n’kufi. Ata si duket kanë qenë gazetarë t’ndryshëm, t’cilët me ata blicat a kumedit çka t’u fotografu. Edhe tash kur kemi hy na, e kemi hapë dyert edhe secili ka dalë n’rrugë t’vetë. Burri osht’ ulë në një anë, djemtë në një anë, vjehrrin në një anë edhe të gjithë jemi nalë edhe nuk e kemi ditë çka po bojmë. Kanë ardhë disa gazetarë, na kanë pytë a dijmë anglisht, une kom thonë, “Din djali im. Valoni, djali ma i madh”. Ai nuk ka dashtë me folë, nuk ka dashtë me dhonë kurrëfar’ përgjigje, thjeshtë nuk ka

qenë i gatshëm me thonë kurgjo. Atëhere jemi shku', jemi nalë aty në një pjesë edhe na ka pytë ku dojmë me shku. Fatbardhësisht motra ime atëhere jetojke dhe punojke burri i saj në Tiranë, dhe atëhere vendosëm me shku' për Tiranë.

Kur kemi arritë aty, ai njeri po thotë, "Ku doni me shku'?", Nna thamë, "Po, n'Tiranë". "Mos gaboni m'u nisë sonte sepse osht' shumë rrezik, rrugë e gjatë, osht' terr tashti. Vetëm strehouni diku në Kukës". Une nuk e njihsha kërkon n'Kukës ku me shku', edhe atëhere jemi shku' jemi nalë te një dyqan me marrë do ujë, me pushu' bile pak. Muj me thonë t'drejtën une kom shku' noshta edhe viteve t'90-ta. Në '95-tën kom qenë me vizitu' motrën time n'Shqipëri, po e njihsha vetëm Tiranën, n'Kukës nuk e kisha askend. Dhe, jemi ndalë afër një dyqanit aty ku një familje tha "Po m'vjen keq, une nuk kom ku me ju vendosë sepse kom një banesë shumë t'vogël. Por muj me ju leju' me u nalë ktu me nejtë sonte n'makinë n'oborrim tim ku keni me qenë t'sigurtë". Edhe kur filloi me ra terri, si duket atyne megjithatë iu erdh keq edhe diku kah ora tetë t'natës, ata na ftun me hy mrenda n'shpi.

Mas gjysë ore kanë fillu' fluksi i refugjatëve me ardhë mas neve. Domethonë ata kanë pasë një prejardhje kosovare dhe si duket kanë fillu' familjet me ardhë të cilët kanë pasë kontakt me ta, kanë fillu' me ardhë. U mushë shtëpia plot njerëz. Me një moment une kom dalë prej dhomës, vetëm ashtu me ecë pak se ishte një kohë e gjatë që nuk isha... kisha nejtë ulun n'makinë. Kur po e ndigjoj një za që po qan, një za burrash, njëfar si vaji ashtu vajtimi. Edhe jom frigu, tash mos... çka u bo, çka ndodhi. Kur jom hy mrenda e kom pa burrim tim. Ai qante si fmi, edhe une veç jom nalë njihere edhe e kom kqyrë, dy djemtë ishin rrudhë ishin strukë afër tij. Vjehrrit tim i dridhej mjekrra e shikonte djalin edhe qante. Une veç jom kthy edhe i kom thonë, "Pse po qan? Pse po bërtet kshtu?" M'thotë, "Qysh bre Ola, a po sheh që pak çka patëm, çka kem kriju' n'jetë i lamë". Thashë, "Po çka ka lidhje? Djemtë i kemi rritë, burrim, familjen i ki. Po une që nuk e di... (qan) ku e kam nanën time, ku e kam familjen time edhe duhesh me qenë i lumtun që bile familja jote e ngushtë osht' me ty edhe ti ke shpëtu".

Atëhere, ai zoti i shtëpisë hyni mrenda edhe p'i thotë burrim tim, "Ti paske pasurinë ma t'madhe n'jetë që munesh me pasë. Paske një gru burrnore" (qan). Domethonë m'u kthy ajo... fjala e nanës teme që m'pat thonë atëhere si fmi, "Djali im!". Domethonë gjithmonë e kom pas parasysht ato që kur kaloj kaloj periudha t'randa, t'vshtrira n'jetë duhena me qenë, me qëndru' e fortë, m'i tejkalu' ato probleme; m'i tejkalu' ato sfidat të cilat i bjen jeta.

Erdhi mramja ne u desht me ra me flejtë edhe mu nuk e di pse, as sot nuk e di, nusja e asaj shtëpisë m'mori me flejtë me te në dhomë. Edhe une rashë me flejtë me to, edhe ajo m'solli me hangër pak bukë {fshinë lotët}. E kishte marru' një çorbë prej lëkurës të mishit t'pulës, domethonë s'ka pas as mish; po ka pas vetëm lëkurë. Ka qenë njëfar çervishi po ajo fyti m'u kish ngushtu', nuk mujsha as me hangër kurgjo. Tash shpëtova, tash e kisha gajlen e familjes time – ku osht' nana, ku osht' motra e smutë, ku e kom vllaun, çka do t'ndodhë, kur do t'kthehen, çka do t'ndodhë tashti!

Edhe ajo m'luti, "Hajde, laj durte edhe ha bukë". Une atëhere e kisha shumë, qysh ka qenë zakon me pru ari edhe pata rujtë shumë, edhe krejt i kom pas hallhallet e arit. Ari çka kom pas, e kom pas nër xhemper qysh e kom veshë. Edhe tash kur e kom zgatë kshtu durte {zgatë duart} për m'i la durte, m'ka dalë ari, edhe une n'moment m'ka ardhë keq prej atyne sepse me t'vërtetë ishin fukara ajo familje. A

din kur e pash prej vendit ku na ofrun ata edhe prej mundësisë që s’kishin një kafshore bukë për me na dhonë, une thjeshtë kur i kom zgatë me i la, atëhere e kom ngrehë xhemperin edhe ajo u bo që nuk po m’sheh. Edhe n’mëngjes kur jemi çu, n’atë mundësi që kanë, na kish ble ujë, pak bukë, pak djathë, dy molla me një qese t’plastikës dhe na e dhanë për rrugë.

Une e luta burrin tim me ia u lonë pak para, atëhere ishim me marka, thashë, “Agim, bile pesëdhjetë euro”, as na nuk kishim ma shumë t’ia u jepim sepse na shpëtun sonte që nejtëm ktu, u qetësum, pushum, sado pak por ajo nuk dashti me pranë kurrësi. Edhe une atëhere e kom pasë një unazë shumë t’bukur, ma t’madhen që e kom pasë. Ma pat ble kunati im për ditëlindjen 38 vjet kur i kom mushë edhe i ka pas 38 gurë. Edhe ka qenë unaza ime ma e dashun, ma e bukura që ka qenë. Edhe atëhere, ajo nusja ishte shtatëzane (qan), edhe kur e pashë që nuk po don me marrë pare une atëhere e nxorra atë unazë edhe ia dhash. “Jo, jo” ajo nuk pranonte kurrësi. Atëhere une e luta, “T’lutem, po kom dëshirë këtë unazë me ta jep. Jo me shpagu atë mirësinë e juj që e keni bo për neve, por po kom dëshirë këtë fminë që e lindë ti, me ia dhonë këtë dhuratë. Kur t’rritet me qenë dhuratë prej meje, një kujtim prej meje”.

Edhe kemi dalë prej atyhit, kemi shku’ në Tiranë. Atje na ka pritë motra, mas një kohe fillumë me dalë n’qytet për me mujtë me kuptu’ çka ka ndodhë, ku jonë, tek jonë. Dhe, pak para se me u kthy domethonë, pak para se kanë hy forcat – kambësoria, domethonë mundësia kur na mujshim me u kthy knej, atëhere kom ndëgju’ se nana osht’ gjallë me motrën. Osht’ n’banesën e vllaut në Prishtinë. Vllau ka shku’ me familje për Francë dhe me ju tegu’ t’drejtën ashtu u shlirova edhe mundësia e parë që u desht m’u kthy, na kërkum me u kthy. Nuk ishim asnjëni për, nuk kishim dëshira me shku’ dikah, kishim dëshirë me u kthy në vend, sepse aty kur m’i kanë marrë të gjitha dokumentat, ai tha, “Po edhe ashtu pse po mërzhitesh? Pse... pse po m’i jep të gjitha dokumentat kur edhe ashtu s’ki me u kthy?” Edhe une ashtu shumë sigurtë i thashë, “Qysh mos m’u kthy? Kom m’u kthy mas dy javëve!” Unë nuk u ktheva mas dy javëve (qeshë), po u ktheva mas dy mujve ashtu. Domethonë na kemi dalë dikun ashtu fundi i marsit edhe jemi kthy menihere dikun me 29 qershor.

Ka qenë shumë interesant kur kemi vendosë, domethonë na kishim vendosë menihere në rastin e parë me u kthy. Por, kthimi ka qenë gzimi ma i madh atëhere. Takoheshim rrugës me njerëz të cilët nuk i kemi pa disa... Takojsha kojshi, “Ku je? Ça bone?” Domethonë njerëz të cilët ndoshta edhe pse nuk i kom njoftë, shumë pak, m’u kanë dokë shumë t’afërt. Kur jemi ardhë, kemi kalu’ kah Prizreni, u ndijshim muzika, u ndijshin njerëzit tu ecë rrugës, tu brohoritë, tu... Ka qenë një knaqësi shumë e madhe dhe kemi ardhë dikun kah ora dhetë, njëmdhetë t’natës. Kemi hy në shtëpi, dera ka qenë e mbyllun, jo e thyme. Dhe une kom mendu’ që nuk ka hy kërkush edhe e kom nxjerrë çelësin me hapë derën, por ajo ishte thy brava, ishte ndërru. Domethonë dikush ka jetu’ n’banesën time. Dhe, e hapëm derën, hynëm brenda. E thymë, domethonë e theva derën time për me hy në shtëpinë time dhe kur kemi hy mrenda, ka qenë haos [kaos].

Ka qenë shpija plot me gjana t’huja të cilat nuk kanë qenë t’mijat. Garderoba, sende teknike, rakija t’ndryshme alkoholike, plot, plot, plot, diçka si... thjeshtë nuk mujsha m’i dallu’ senet e mija prej gjanave t’huja që ishin. Fmitë u trishtunë, nuk mujshin me ndejtë aty dhe masi e dita une që fmitë

jonë... mama osht' në Prishtinë, banesën e vllaut n'Ulpianë atëhere i thashë burrit me i çu ata atje që na me fillu' [rregullu'] shpinë. Edhe i kom marrë të gjitha ato gjanat të cilat nuk jonë t'mijat, i kom marrë i kom qitë n'korridor te lifti. Edhe thjeshtë, tu i qitë ato sene thojsha, "Uh qy kjo thithësja e Fetisë. U qy kjo e ktij". Domethonë krejt kanë qenë t'kojshive, të cilat i kanë marrë e i kanë grumbullu' dhe i kanë klasifiku' çka ju ka vytjë e kanë marrë, çka jo. Ose, ndoshta papritë jemi kthy na (qeshë) edhe ndoshta nuk kanë arritë me i marrë të gjitha senet.

Edhe i kom qitë ato gjana e kom fillu' pak me pastru' shtëpinë. M'kishte marrë malli me dalë n'ballkonin tim ku une shumë e du edhe gjithmonë kur kom ndonji, kur du me mendu diçka ose kur du me vendosë për diçka, zakonisht dal n'ballkon e dhezi një cigare e boj një kafe edhe dal aty. Edhe pak a shumë kur e pruna n'vend shtëpinë time, e pastrova edhe e heka... e kishte njëfar ere krejt tjetër m'u dokke, a din kur t'jeton dikush tjetër edhe thjeshtë kurgjo nuk i përngajke shtëpisë time. Edhe u qetësua me burrin edhe dikun kah ora 12 t'natës e çelëm nganji birrë une e burri jem, e gjetëm n'frigorifer. Ajo birra ishte e pahapun edhe kshtu që nuk u frigum me pi (buzëqeshë). Edhe jemi ulë n'ballkon, edhe atëherë ka qenë, çdo natë masi jemi kthy, shkante një helikopter i cili si duket i... çka po di une, e ka pas njëfar si vëzhgimi e qytetit. Edhe helikopteri ishte, jo qaq ulët, po mjaft ulët saqë për shembull u ndijke ajo zhurma e tij edhe shkojke me atë reflektorin me atë dritën.

Ushtarë anglezë kanë qenë ktu. Kanë qenë t'gjithë diqysh t'vegjël, t'ri... po atëhere na kur u takojshim me ta, gjithmonë i përshëndetshim n'atë gjuhën tonë angleze, "Qysh je?" Çkado që kishim me veti i jepshim atyne. Edhe me një moment une ashtu e lumtun pse jom kthy prapë n'shtëpinë time, e ulun me burrin tim tu e pi nganji birrë, veç kur p'e shoh ai helikopteri po e lshon atë dritën. Edhe une ashtu prej gzimit, jom kthy kah ai helikopter edhe {puthë gishtat e duarve në shenjë përshëndetjeje} ia kom çu një puthje. Edhe ai prej s'nelti ma ka blindu' dritën (buzëqeshë). Domethonë... burri po thotë, "Qyre more edhe atje nelt (qeshë) t'pa". Domethonë ka qenë një kohë me t'vërtetë shumë e mirë atëhere.

Kurrizi m'kujtohet kur kom dalë të nesërmen ka qenë krejt dyqanet e thyme, kurgjo n'to nuk ka pas. Ke gjetë gjak, tesha, ke gjetë fasha t'ndryshme, ka qenë tmerr i gjallë. Por interesant për një javë ditë o' pastru', o' rregullu', kanë fillu' me u ndreqë xhamat; kanë fillu' me ardhë n'veti, familjet, fillunë ndihmat, fillunë na me dalë me marrë ndihma. Dhe... diqysh si me ju kthy jetës normale. Pastaj, fillunë punësimi. Pesë vite, domethonë në '99 deri n'vitin 2005 ka qenë me t'vërtetë një periudhë ku kemi shpresu' shumë. Ku çdo gja ka hecë ashtu qysh duhet. T'rijtë ishin t'punësua të gjithë. Vetëm pak nëse ke ditë me folë gjuhën angleze, ke pas mundësi me u punësu', nuk ka qenë me randësi mosha apo çkado që t'osht. Djali u punësu' me punu' si gazetar në njëfar media internacionale, ka qenë Media Action International. Burri u kthy n'punë n'Kosovën B, filloi atje punën. Dritoni filloi... ishte maturant atëhere, me kry shkollën e mesme. Une nëpër shtëpi ashtu, mundohesha sado kudo me ju kthy jetës normale. Dhe atëhere në vitin....

Ëndrrat

[Pjesë e prerë nga video-intervista: intervistuesja e pyet të intervistuarën për kohën e luftës.]

Ndoshta jo rastësisht mu m'kanë mbetë n'kujtesë gjanat... kujtimet e fminisë t'hershme edhe t'rinisë. Ndoshta, jo rastësisht i kujtoj apo ndoshta për arsye se ato kanë ndiku' që t'formohem kshtu si jam. Vdekja e babës ndoshta m'ka ndiku' që t'bohem shumë e fortë, t'ballafaqohem me çdo sfidë n'jetë dhe të vazhdoj ndoshta rrugën e tij ku ai e ka lonë. Prej tregimeve të cilat une i kom ndëgju' prej njerëzve masanej që kanë tregu' për babën, që une ndoshta nuk i kom ditë, po i kom dëgju prej tjerëve – m'kanë shty ndoshta që t'mirrem me një punë humanitare dhe gjithë kom andrru' që me bo një emision shumë t'madh ku ndoshta t'shkoj te vorri i babës tim edhe t'thom babë t'i ke vdekë i ri, po une kom vazhdu' punën tane.

Ajo pjesa ku vllau gjithmonë m'ka nalë, nuk m'ka leju' me bo çka du si e re ndoshta ka qenë një shtytje ku unë gjithmonë kom dashtë dhe kom luftu' për t'drejtat e barabarta t'grave. Kshtu që, gjithmonë kom luftu' për dashurinë time. Ndoshta si e vogël kom luftu' për dashurinë e babës, pastaj kom luftu' për dashurinë e vllaut, pastaj kom luftu' për dashurinë e burrit edhe tash luftoj për dashurinë e djemve t'mi. Mos e merrni kto që po e thom me luftu' – jo n'atë kuptim që kom bo çmosl, po thjeshtë kom tregu' që une si Olë, si vajzë, si gru', si nanë, jom shumë e fortë dhe shumë e fuqishme dhe muj me arritë ato që du me arritë.

Puna në Krushe ndoshta ka qenë puna ime të cilën gjithmonë e kom andrru'. Kom pas shumë dëshirë me iu ndihmu' njerëzve, diqysh e kom njifar përshtypje që kom dëshirë, m'i bindë njerëzit se puna osht' ajo që munden me arritë çdo gja me te. Shpesh here kur ulemi me shoqe dhe bisedojmë shumë, shumë nuk m'pëlqen kur thojnë, "T'isha kthy dhjetë vjet, pesë vjet kisha bo kshtu, ose t'isha kon ma e re kisha bo kshtu, ose kshtu". Asnji sekond n'jetën time nuk isha kthy mrapa, sepse çdo gja ça e kom bo n'jetën time, e kom bo para... fillimisht e kom dashtë, e kom bo me plot dashuri. Çdo gja n'jetë të cila m'ka ardhë e randë ose e keqe prej njeriut ose prej kujtdo tjetër, ka qenë për mu diçka që osht' dashtë m'e kthy n'pozitivitet edhe me hecë përpara.

Domethonë jonë do gjana n'jetë të cilat njeriu, mendoj osht' ashtu si qysh i merr, sepse tash isha kthy edhe me një rast kur kom qenë e vogël tregonte nana ime, te na osht' njifar meqave, frymë i thojnë te na, meqava n'Istog. Edhe ajo frymë fryn nihere n'dy tri vjet saqë krejt kulmat i rrëzon n'tokë dhe kur u kry ajo meqava e krejt, mama tha, "Gjithmonë treteshe dikah, hupshe dika, nuk majshe me gjetë kah je". Edhe mama tha, "T'lypshim anej-knej e t'gjejshim n'lule. I kemi pas shumë lule t'bukura edhe para shtëpisë. E ti hishe nëpër ato lule edhe i zhgatrojshe {tregon me duar}. 'Çka po bon Ola ktu?' ti thojsh 'P'i zhgatërroj se po ju dhem'." Edhe gjithmonë kom pas qef aty ku ka krizë, kom mendu' që qaq kom energji pozitive, që kom qaq forcë dhe dashuri që muj m'i zhgatërro ato gjana; që muj m'i pru n'vend ashtu ku du dhe si duhet.

Sigurisht që nuk ka njeri pa andrra dhe ka njerëz, po interesant nuk muj me thanë që kom pasë një andër n'jetë që me arritë diçka, po thjeshtë kom pas një dëshirë dhe çdo dëshirë n'jetë më është plotësu'. Kom pasë dëshirë me ju ndihmu' njerëzve, kom pasë rast dhe ju kom ndihmu. Kom pasë dëshirë me qenë një gru e mirë, dhe e kom arritë ato. Kom pasë dëshirë me qenë një nanë e mirë dhe e kom arritë ato, për arsye se kom dy djemë sot që jonë t'suksesshëm, e kanë karrierën e tyre, jetën e

tyre. Por ajo çka ma s'shumti m'bon t'lumtun osht' puna ime me gratë e Krushës domethonë kom arritë si organizatë jo-qeveritare me kry atë qëllimin tim dhe misionin tim.

Vitin e ardhshëm une i boj gjashtëdhjetë vjet dhe mendoj që punën time kish qenë mirë me vazhdu' dikush prej vajzave t'Krushës të cilat jonë t'zoja dhe t'afta, sigurisht me vazhdu' veprimtarinë time. Sigurisht tash edhe do t'vijne edhe sfidat tjera edhe problemet tjera të cilat duhet ato me u ballafaqu; jo ato të cilat i kom dalë une n'skaj. Sigurisht tash vijne mundësitë tjera për projekte tjera që duhet me i bo. Dhe une mendoj ngadalë të tërhiqem dhe prapë ndoshta të tërhiqem tërësisht, sigurisht une anash prapë do të punoj n'këtë angazhimin tim për t'drejtat e barabarta dhe për vetëdijësimin e grave n'atë mënyrën teme siç osht' e mundun ose siç kërkohet nga unë. Por, une kom fillu' edhe me shkru një libër në të cilin mendoj me përfshi të gjithë punën dhe jetën time, jo si Ola, si një gru e rëndomtë e cila ndoshta jeta e ka gjujtë n'ato valët e saj, dhe ka ditë me dalë e me notu' deri n'stomp. Por, thjeshtë e kom qëllimin e atij librit ku do ta prezentoj nëpërmjet jetës time, nanës time, gjyshës time, hallave t'mija, motrave t'mija – jetën e gruas kosovare për një qind vitet e kalume. Ku, ma s'shumti do t'gërshëtohet kultura, zhvillimi i kulturës dhe i kuzhinës. Atë libër jom tu e shkru', nuk po m'ngutet. Besoj që do ta kryj derisa t'plakem, ose derisa t'vdes dhe ndoshta do ta lo ta botojnë djemtë e mi. Domethonë ka me qenë fleta e fundit, ka me qenë e fundit e jetës time.